

Šimek, Emanuel

Vodopis

In: Šimek, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek II.* Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1935, pp. [57]-100

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118835>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II. VODOPIS.

Je-li Ptolemaiův horopis Germanie zajímavým předmětem studia a poučením o vědění starého světa o našich končinách, je jím neméně i hydrografická část Ptolemaiova textu. A je poučná nejenom po stránce pozitivní, ukazujíc pokrok vědění doby Ptolemaiovy proti dobám starším, nýbrž i po stránce negativní, podávajíc přímý doklad, jak neúplné a mézerovité byly přese vše ještě vědomosti antického světa i o oblastech, sousedících přímo s římskou říší.

U starších autorů až po Tacita nacházíme pouhé zmínky o řekách: Rýnu s přítoky Mohanem a Lippou (Lupia), o Emži, Veseře, Labi se Sálou, Dunaji s přítoky Moravou (Marus), Cusem (Gusen?) a neznámou blíže Durií, a konečně o Visle¹. U Ptolemaia můžeme pozorovati pokrok především v podrobnostech, které sebral o toku nebo alespoň o pramenech a ústí větších řek, a zejména také v lepších vědomostech o hydrografii baltického pobřeží. Jinak ovšem můžeme také zase u Ptolemaia sledovati jistý krok zpět: nezná přítoků Rýna a Labe, ví sice o třech přítocích Dunaje s levého břehu, ale nezná jména žádného z nich.

Pokrok i úbytek vědomostí o hydrografii Germanie, který se jeví v díle Ptolemaiově proti vědomostem starších autorů nám dnes známých, byl ovšem podmíněn druhem a kvalitou zpráv, z nichž Ptolemaios (a nepochybně již i Marinus) své záznamy čerpal. Z oboujího je zřejmo, že je čerpal relativně méně z knih antických autorů nám dnes známých, a že naopak hlavním pramenem jeho byly

¹ Více o tom v. níže (i o Tacitově Nabalii, Hist. V. 26, a Adraně, Ann. I. 56).

zprávy těch, kdož v Germanii cestovali. Z jeho hydrografických záznamů lze dobře rozlišiti dvojí základní zdroj zpráv: jednak zprávy o výpravách lodních, z nichž byly čerpány především údaje o mořském pobřeží a ústích řek, jež měla pro lodí význam jako přístavy a obchodní stanice, jednak itineráře a jiné zprávy o obchodních tratích a výpravách pozemních. Rozdílnost a nestejná kvalita obojího druhu zpráv je z dat Ptolemaiových dobře patrna. Povšechně lze říci, že zprávy plavců o moři, jeho zálivech a řekách do něho se vlévajících byly poměrně dobré, kdežto zprávy o vodstvu uvnitř Germanie, pokud nehledíme k oběma pohraničním tokům Rýna a Dunaje, že byly — pokud vůbec obsahovaly zmínky po stránce hydrografické — mnohem méně důkladné a méně spolehlivé.

Obojí mělo ovšem svou příčinu ve způsobu, jakým se v dobách, o něž nám tu jde, cestovalo po moři a ve vnitrozemí. Námořní výpravy byly již svým způsobem plavby¹ nuceny k tomu, aby měly o všech pro plavbu důležitých místech co nejpečlivější záznamy², které by zabráňovaly možným omylům a z nich vyplývajícímu nebezpečí katastrof na zpáteční cestě nebo i na pozdějších nových výpravách. Ústí řek bývala pro plavce zpravidla vítaným útočištěm, které lodím skýtalo možnost ochrany proti příliš silnému příboji vln nebo při námořních bouřích, a které bylo obyčejně také dobrým obchodním odbytištěm a výměnnou stanicí. Tím si vysvětlíme, že plavecké záznamy o ústí řek byly mnohem lepší než zápisy pozemních výprav o ostatním, vlastním toku řek. Příčina horší kvality těchto zápisů netkvěla ovšem v tom, že by řeky nebyly měly významu pro starověkého člověka. Naopak, řeky i jejich přítoky měly v starém věku pro obyvatelstvo území, jimiž protékaly, poměrně ještě větší význam než dnes. Byly živitelkami lidu usedlého při jejich březích, měly jako rozhraní kmenových držav větší důležitost než hory³, podle jejich toků se dál posun kmenů, opouštějících svá území a hledajících nová sídla. A toky řek byly vedle hor nejdůležitějšími ukazateli cesty i pro cizí kupce a vůbec určo-

¹ Srov. k tomu A. Köster, *Das antike Seewesen* (Berlín 1923), 186 a d., a to, co jsem pověděl VG. I. 8 a d.

² Srov. Köster, v. výše 189 a d.

³ Srov. k tomu Šimek, *Č. a M.* 47 a d.

valy směr velkých obchodních tratí. Bylo by však omylem domnívati se, že tyto trati šly po březích řek. Močály, provádějící toky řek často do velkých dálek, široká ústí přítoků s bahnitými břehy, zátopy krajín podél plochých břehů v dobách dešťů nebo tání sněhu, bujný porost všeho druhu, tvořící široký lem říčních toků a jejich přítoků, to vše bylo příčinou, že se cesty vyhýbaly přímému sousedství řek, blíže se k nim zpravidla jenom u brodů, kde je křižovaly. Jinak byly pro důležitější trati, pokud terén dovoval, s oblibou vyhledávány končiny výše položené, kde hrozilo nejméně nebezpečí jak od přírody, tak také od lidí, tedy především ploché hřbety s vyhlídkou co možná největší, suché krajiny na rozvodí řek nebo alespoň protékané co nejmenším počtem vodních toků, ploché svahy horských pásem nad močalovitými oblastmi říčními a pod. V horách, kde bylo málo širokých a dosti bezpečných přechodů, byly ovšem řeky naopak zase s oblibou vyhledávány. Dálo se tak jmenovitě v dobách sucha, tedy především v letních měsících (v nichž byly právě proto, že bylo sucho a tedy i snazší přechod přes řeky vůbec, také obyčejně podnikány všechny výpravy, mířící do větších dálek). Výpravy vyhledávaly v horách pokud možná široká koryta řek, jejichž tok byl v té době zúžen na nejmenší míru, a jejichž plochý, vyschlým pískem a oblásky pokrytý lem byl nepohodlnější a poměrně i nejbezpečnější cestou pohořím. Dobrým příkladem takové horské řeky, často výpravami vyhledávané, je podle mého soudu naše Vlára, pokud protéká Bílými Karpatami. Její široké a ploché koryto, v létě z větší části vyschlé a pokryté oblásky, dávalo přímo znamenitou možnost přechodu pohořím.

Nehledíme-li k takovým — celkem jenom výjimečným — případům, v nichž bylo koryt řek užíváno místo cesty, sloužily řeky vypravám, cestujícím do větších vzdáleností, zpravidla jenom jako ukazatelé směru. Vlastní tok řek byl při tom často od trati cesty značně vzdálen. Tím si vysvětlíme, že se do itinerářů a jiných cestovních relací dostalo o řekách a o vnitrozemském vodstvu vůbec jenom velmi málo zmínek, a to ještě nedosti určitých. Vědomosti antického světa o hydrografických poměrech končin, ležících mimo vlastní oblast římské říše, byly proto nevalné. A tento stav vědění antického světa se obrátí i v datech, jež nám podává Ptolemaios o hydrografii vnitrozemí své Germanie.

1. MOŘE.

Germánský okean.

Rozumí se, že ani zprávy o plavbách v mořích, obklopujících Germanii na severu a severozápadě, nebyly vždy stejné ceny. Jejich kontrola a úprava byla snáze možná tam, kde bylo více zpráv, tedy především u dnešního Severního moře, a také u toho spíše v jeho jižních částech. O jeho severních částech bylo ovšem již mnohem méně zpráv a stejně tomu bylo i u moře Baltického. Tento stav se obráží i v záznamech Ptolemaiových.

Ptolemaios dává všem mořím při pobřeží Germanie úhrnný název Germánský okean (*ὁ Γερμανικὸς ὠκεανός*, odst. 1, VG. I. 64. 5¹). Podle jeho představy byl tento okean ohraničen na jihozápadě okeanem Britanským², dělicím Gallii od Albionu (dnešní Velké Britanie), na západě samotným Albionem³, na severozápadě okeanem Duekaledonským (při severním Skotsku)⁴, na východě okeanem Sarmatským, zaujímajícím východní část dnešního Baltického moře při evropské Sarmatii⁵, a na jihu pobřežím vlastní Germanie, podle níž jej Ptolemaios pojmenoval⁶. Je tedy tento okean totožný s dnešním Severním mořem a se západní částí moře Baltického.

Vědomosti antického světa o dnešním Severním moři, poměrně lépe známém z rozličných námořních výprav od dob Pytheových, a to z výprav obchodních i vojenských⁷, odrážejí se u Ptolemaia v lépe konstruovaném celkovém obrysu pobřeží a ve snaze repro-

¹ Mimo kapitolu o Germanii cituje Ptolemaios Germánský okean ještě v knize II. 3. 4, VIII. 3. 2; 6. 2. Před Ptolemaiem má tento název jenom Plinius, NH. IV. 103 (Germanicum mare).

² Ptolem. II. 3. 3; 8. 2; 9. 1, VIII. 3. 2; 5. 2 (*ὁ Βρετανικὸς ὠκεανός* a pod.).

³ Ptolem. II. 3. 4, VIII. 3. 2.

⁴ Ptolem. II. 3. 1 (*ὠκεανὸς καλούμενος Δουηκαλεδόνιος*), VIII. 3. 2.

⁵ Ptolem. III. 5. 1, VIII. 10. 2 (*ὁ Σαρμάτικος ὠκεανός*).

⁶ Srov. Šimek, VG. I. 110.

⁷ Srov. Caesar, BG. IV. 20 a d., V. 8 a d., Monum. Ancyr. c. 26, Strabon VII. I. 3, Velleius Pat. II. 106, Plinius, NH. XXXVII. 42, Tacitus, G. 2, 34, Ann. I. 63, II. 6, 23, Suetonius V, Claud. 1. 2 a j.

dukovati alespoň větší zálivy tím, že určuje číselně jednak polohu výběžků pevniny do moře, jednak polohu nejhlubších zářezů moře do pevniny. O velikém, ne-li o naprostém nedostatku zpráv svědčí Ptolemaiova představa o moři severně od půlostrova Kimbrického. Ptolemaios a jeho vrstevníci nedospěli ještě k poznání, že za mořem severně od svobodné Germanie je veliký půlostrov Skandinavie, který na severu (sv.) souvisí s evropskou pevninou, a že moře Baltické je mořem vnitrozemským podobně jako moře Středozevní nebo moře Černé. Věčně neklidné moře při pobřeží Jutska a nepochybně i strach z neznáma nutily plavce k tomu, aby se nevzdalovali od břehů Jutska více, než bylo nezbytně třeba, a tak se dostávali k břehům jižní Skandinavie až v klidnějších vodách moře Baltického u Skonů. Protože nikde nenašli spojení Skandinavie s pevninou, nabyli přesvědčení, že jde o velký ostrov. Tuto představu reprodukuje také Ptolemaios svým ostrovem *velkou Skandii*, obklopeným se všech stran mořem. Mezi ním a půlostrovem Kimbrickým naznačuje Ptolemaios schematicky třemi ostrůvky polohu *malých Skandii*, dnešních ostrovů Dánských¹.

Severně od Skandii a půlostrova Kimbrického se tedy podle představy Ptolemaiovy prostíral širý, ničím neohrazený oceán. To je největší úchylka Ptolemaiovy geografie Evropy od skutečných poměrů.

A další podstatnou úchylku od skutečných poměrů nacházíme i u obrysu dnešního moře Severního v oblasti mezi severním Jutskem a Skotskem. Ptolemaios omylem, o němž jsem se již zmínil na jiném místě², pozměnil obraz severní části ostrova Albionu (Velké Britanie) tím, že ji odklonil od podélné hlavní osy ostrova v pravém úhlu k východu. Tím mu vznikla „nad“ dnešním Severním mořem přepážka o více než 11 stupních rovnoběžkových, jejíž východní konec, mys Tarvedský, sahá až za poledník labského ústí³. Severní moře tím dostává na ptolemaiovské mapě tvar ne-

¹ Více o Skandii viz VG. I. 126, 128 a d.

² VG. I. 9 a d.

³ Ptolemaios klade mys Tarvedský na 31° 20' zeměp. délky (Ptolem. II. 3. 1, Müller 83. 7: Ταρνεδοβμ ή και 'Ορκαδς άκρα λα' γ' ξ' δ'), kdežto ústí Labe umísťuje na 31°, tedy o 20' západněji; srov. VG. I. 64. 14 a níže odst. o Labi.

pravidelného čtyřúhelníka, otevřeného na severovýchodě. Čtyřúhelník byl by úplně uzavřen, kdyby byl Ptolemaios nevychýlil také podélnou osu půlostrova Jutského do směru severovýchodního, čímž bylo dosaženo spojení tohoto moře s oceánem dále na sever. Je proto pravděpodobné, že v tomto omylu Ptolemaiové musíme hledati také jednu z příčin, ne-li hlavní příčinu vychýlení podélné osy Jutska¹.

O jižní části dnešního Baltického moře Ptolemaios sice měl zprávy, byly však zřejmě chudší než zprávy o jižní části Severního moře. To je patrné i z jeho popisu pobřeží: nehledíme-li k zátocce proti ústí Labe, oddělující půlostrov Jutský od baltického pobřeží, podává nám Hyfégése pro celé toto pobřeží, pokud náleží ke Germanii, toliko čtyři číselně určené body — ústí řek, jež klade vesměs do jedné přímky na 56. rovnoběžce, takže schematickým spojením těchto bodů na mapě — jak je předpisují kartografické zásady Ptolemaiem stanovené² — dostaneme pro celé severní pobřeží Germanie od dnešní zátoky Lubecké až po východní ústí Visly jedinou rovnou čáru. A že o ostatní části baltického pobřeží byly zprávy ještě kusejší, ukazuje Ptolemaiův popis pobřeží okeanu Sarmatského³: celý velký kus tohoto pobřeží mezi ústím Vistulu a Chronu, zaujímající podle Ptolemaia pět délkových stupňů, pokračuje za ústím Visly dále k východu, ač se ve skutečnosti celkový směr pobřeží již při ústí Visly uhýbá k severu.

Podrobný rozbor dat o Germánském okeanu, pokud vyplývá z Ptolemaiova popisu pobřeží Germanie, byl podán v úvaze o hranicích Germanie, na niž zde odkazují⁴.

2. JEZERA.

Jak málo se itineráře a jiné relace o cestách vnitrozemím Germanie zabývaly otázkami hydrografickými, dokládá především nedostatek zpráv o jezerech v textu kapitoly o Germanii. Ptolemaios nezná v Germanii ani jediného jezera. Jeho pozornosti

¹ Tím doplňuji výklad, který jsem podal VG. I. 123.

² Srov. o tom více VG. I. 101.

³ Ptolem. III. 5. 1.

⁴ VG. I. 110 a d.

unikla dokonce i známá jinak¹ jezera *Flevo* a *lacus Venetus* (*Briganticus*, jezero Bodamské), prvé na rozhraní Ptolemaiovy velké Germanie a belgické Dolní Germanie, druhé v Raetii, těsně při Ptolemaiově rozhraní Raetie a velké Germanie. Že zprávy o okolí obou jezer měl, ukazují jeho záznamy osad *Fle[v]jum* a *Navalia*², *Taxgaetium* a *Brigantium*³. A o něčem podobném svědčí i záznam osady *Lakiburgion* na baltickém pobřeží, západně od ústí řeky Svěbu — Odry⁴. Jméno ukazuje, že i tu šlo pravděpodobně o jakýsi *burgus*, opevněnou osadu na jezeře, o němž se jinak z Ptolemaiovy práce nedovidáme.

3. ŘEKY.

Říční síť starověké Germanie náležela k povodí dvou moří Ptolemaiových, okeanu Germánského a moře Pontského (*ὁ Πόντος, ὁ Εὐξείνιος πόντος, ἡ Ποντικὴ θάλασσα* a pod.⁵), čili podle dnešního našeho názvosloví k povodí tří moří: Severního, Baltického a Černého. Z řek, vtékajících do obou prvních moří, zná Ptolemaios devět (resp. devět ústí osmi řek). Pět z nich ústí do moře Severního: Rýn, Vidros, Emže, Vesera a Labe. Do moře Baltického přitékají z Germanie čtyři řeky Ptolemaiovy: Chalusos, Svěbos, Viaduas a Vistulas. K povodí moře Černého patří Dunaj se svými přítoky.

R ý n.

Řeka Rýn (*ὁ ῥῆνος ποταμός*, odst. 1, 6, VG. I. 64. 4, 7, 68. 30, 70. 3) byla podle představy Ptolemaiovy⁶ v celé své délce roz-

¹ Plinius, NH. IV. 101, Mela III. 24 (Flevo); Strabon IV. 3. 3, VI. 69, VII. 1. 5 (obsáhla zpráva o jezeře „mezi“ prameny Rýna a Dunaje; Strabon neuvádí jména jezera, ale jeho popis nepřipouští pochybnosti, že jde o jezero Bodamské, starov. l. Venetus), VII. 5. 1.

² Ptolem. II. 11. 12, 13, VG. I. 76. 6, 78. 1; více o tom v. v III. svazku kap. I.

³ Ptolem. II. 12. 3, Müller 281. 8, 9; srov. k tomu VG. I. 133 a d.

⁴ Ptolem. II. 11. 12, VG. I. 76. 18.

⁵ Ptolem. I. 16, III. 5. 1, 6. 1, 2 a j., V. 1. 1, 3 a j., 6. 1, 8. 3, 9. 1, VIII. 10. 2, 11. 2, 17. 2, 18. 2 a j.

⁶ Ptolem. II. 9. 2.

hraním velké (svobodné) Germanie a Gallie Belgické resp. obou Germanií zarynských. Ptolemaios tím reprodukoval starší stav před připojením pravého středního Porýní a levého horního Podunají k zarynské Germanii a k zadunajské Raetii¹. Tok Rýna určuje Ptolemaios kromě obvyklých údajů o pramenech a ústí ještě velkým počtem (15) dalších bodů při jeho levém břehu², jsme tedy celkem o jeho směru velmi dobře informováni. Zabýval jsem se jím podrobně v kapitole o západních hranicích velké Germanie³, mohu se proto zde omezit jen na několik stručných poznámek.

Deformace východní polovice Germanie, vzniklé mylným záznamem dvojí oblasti českomoravské⁴, vyžadovala úměrné úpravy také u polovice západní. Ptolemaios jí dosáhl tím, že napřímil dolní tok Rýna od Mohuče k ústí ze směru severozápadního do směru severního. Tím posunul také celou severní část západní polovice Germanie směrem severním a dosáhl tím potřebného spojení pobřežní linie obou částí. Rozumí se, že se také tato úprava neobešla bez značné deformace severozápadní oblasti, neboť napřimením rýnského toku se celá tato oblast posunula a deformovala dvojnásobným směrem, severním a východním. Celá oblast se protáhla k severu, ale zároveň se zúžila ve směru rovnoběžkovém, a to silněji na severu než na jihu⁵.

Další podstatnou odchylku od skutečných poměrů můžeme pozorovati u horního toku Rýna mezi Basilejí a prameny řeky. Ptolemaios pro tuto trať neudává žádného jiného bodu, můžeme proto soudit, že si tuto část toku řeky představoval zhruba jako přímku, spojující prameny řeky v pohoří Adulském (29° 20' d., 46° s. š.⁶) s Augustou Rauricorum (Augst u Basileje⁷). Směr této přímkou (jv.—sz.) souhlasí dokonale se směrem přímkou, kterou bychom spojili obě místa na mapě dnešní. Že Rýn mezi oběma místy

¹ Srov. VG. I. 7.

² Ptolem. II. 9. 1, 2, 8, 9; II. 11. 1 (RWU^r, VG. I. 64. 7).

³ VG. I. 111, 130 a d.

⁴ Srov. str. 41 a d. a I. svazek str. 4, 103 a d.

⁵ Jaké následky mělo posunutí ústí Rýna směrem severovýchodním pro útvar západního pobřeží Gallie a Hispanie, jsem vyložil VG. I. 5, 153.

⁶ Ptolem. II. 9. 2, Müller 221. 8 a d.: οὐ [τοῦ 'Ρήνου ποτ.] κεφαλῆ ἐπέχει μοίρας κθ' γ' μζ'.

⁷ Srov. VG. I. 132.

teče velikým obloukem a protéká jezerem Bodamským, Ptolemaios, jak jsem vyložil, nevěděl. Že však přece jen měl jakési zprávy o nejbližším okolí jezera a dokonce i o výtoku Rýna z jezera, toho důkazem je, že dvě starověké osady, Tasgaetium a Brigantium, jež byly při obou protějšcích koncích jezera (Bregenz na východě, Tasgaetium-Eschenz na západě přímo u výtoku Rýna z jezera), připjal výslovně k „pramenům“ Rýna¹. To je zároveň také důkazem, že tu jde o mylné spojení dvojích zpráv, totiž zpráv o skutečných pramenech Rýna a zpráv o výtoku Rýna z Bodamského jezera. Tento omyl měl pro Ptolemaiovu mapu Germanie a všech území na jih od ní až po Itálii a Jaderské moře včetně osudné následky proto, že Ptolemaios připjal také zprávy o pramenech Dunaje k pramenům Rýna, čímž se mu posunul celý horní tok Dunaje směrem k jihu. Jeho Germanie se tím znovu protáhla ve směru poledníkovém a nabyla (nehledíme-li k půlostrovu Jutskému) podoby nepravidelného čtverce se zkomoleným severozápadním rohem².

Pokud se týká deltového ústí Rýna, bývá počet jeho ramen udáván starověkými autory nestejně. Caesar mluví o množství rýnských ústí a jménem zná rameno *Vacalus*, dnešní Waal, spojující Rýn s Maasou³. Mela a Plinius znali dvě ramena, jež ústila přímo do moře, a to „levé“ (západnější), které podle svědectví obou neslo dále jméno řeky, a „pravé“ (východnější), jež protékalo jezerem *Flevo*⁴ a bylo podle svědectví Pliniova také samo při ústí nazýváno *Flevum (ostium)*. Kromě toho znal Plinius ještě třetí rameno delty, které se vlévalo do řeky Maasy a bylo nazýváno *Helinium*

¹ Ptolem. II. 12. 3, Müller 281. 7 a d.: πρὸς δὲ τῇ κεφαλῇ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ Ταξγαίτιον καὶ Ῥί' (ZGΣ, καὶ Λ' Ῥί' RWUτ X) μς δ'', Βριγάντιον λ' μς'. K číslům rukopisů srov. výklad, který jsem podal VG. I. 133 a d.

² Více o tom VG. I. 4 a d., 132 a d.

³ Caesar, BG. IV. 10: Mosa ... parte quadam ex Rheno recepta, quae appellatur Vacalus, insulam efficit Batavorum, neque longius ab Oceano milibus passuum LXXX in Rhenum influit. Rhenus ... ubi Oceano appropinquavit, in plures defluit partes multis ingentibusque insulis effectis ... multisque capitibus in Oceanum influit.

⁴ Dnešní Zuiderské moře, přetvořené právě v poslední době umělou přepážkou z velké části opět v jezero, jehož mšlké části se vysušují; srov. k tomu VG. I. 112 pozn. 3.

(*ostium*)¹. Ptolemaios zaznamenal kromě Maasy tři samostatná ústí Rýna². Jejich jmen ovšem neznal. Třetí, nejvýchodnější z těchto ramen, po kterém šlo podle jeho svědectví rozhraní obojí Germanie, římské (dolní) a svobodné, je zřejmě totožné s východním ramenem, které podle svědectví Melova a Pliniova protékalo jezerem Flevo³. Je to dnešní Ijssel, rameno, jež vzniklo nebo spíše bylo obnoveno⁴ tím, že Drusus starší dal prokopati průplav mezi Rýnem a tehdejší korytem řeky Ijssely (fossa Drusiana), čímž byla získána velmi výhodná splavná trať, jež spojovala Rýn přímo s jezerem Flevo, velmi důležitým pro Římany především po stránce strategické, a zároveň i velmi podstatně ulehčovala a zkracovala lodní spojení celého Porýní s pobřežím Severního moře a jmenovitě s ústím splavných řek Emže, Vesery a Labe, jež měly pro Římany rovněž velký strategický i hospodářský význam⁵.

¹ Srov. VG. I. 112 pozn. 1.

² Ptolem. II. 9. 1 (podle textu rkp. tř. *RWUr*):

Ῥήνος ποταμὸς τὸ δυσμικὸν στόμα	κς' L'' δ''	νγ' γ''
τὸ μέσον στόμα τοῦ ποταμοῦ	κς'	νγ' L''
τὸ ἀνατολικὸν στόμα τοῦ ποταμοῦ	κη'	νδ'

Müller přijímá text všech tří řádků a čísla 1. ř. podle třídy *RWUr*, čísla 2. a 3. ř. podle rukop. X, Cuntz má text všech tří řádků a čísla 2. a 3. ř. podle X, kdežto čísla (zeměp délku) 1. ř. podle *RWUr*, srov. Müller 221. 3—5, Cuntz, Geogr. 52.

³ Müllerovo ztotožnění tohoto Ptolemaiova východního ramene Rýna se západním ramenem Melovým a středním ramenem Pliniovim (dnešním Oud Rijnem) — srov. Müller, *Tabulae* 9 — je nesprávné. Umisťuje-li Ptolemaios Lugdunum Batavorum, jež patří k tomuto rameni (Starému Rýnu), k svému západnímu rameni, jak výslovně připomíná Müller 221 pozn. k ř. 5, není možné ztotožňovati totéž rameno zároveň také s jeho východním (nejvýchodnějším) ramenem delty.

⁴ Srov. Kretschmer, *Hist. Geogr.* 88, Norlind, *Entwicklung des Rheindeltas* 107, 109 a d.

⁵ Suetonius V, Claud. 1. 2: [Drusus starší] transque Rhenum fossas navi (novi) et immensi operis effecit, quae nunc adhuc Drusinae vocantur. Tacitus, *Ann.* II. 8: Iamque classis advenerat, cum [Drusus Germanicus] praemisso commeatu ... fossam, cui Drusianae nomen, ingressus precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum ... iuaret, lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervenit. Lokalisace průplavu Drusova mezi Dolní Rýn a Ijssel je dnes přijímána téměř všeobecně; proti ní se v posledních letech vyslovili jmenovitě E. Ritterling, *Bonner Jahrb.* 114/15,

S tímto ramenem bývá spojován Tacitův název *Nabalía flumen*¹. K ústí ramene do jezera Flevo se umísťuje — nepochybně právem — Ptolemaiova osada téhož jména *Navalía*. Pojmenoval-li ji Ptolemaios podle Tacitovy řeky, nelze dnes bezpečně rozhodnouti. Sám bych v Ptolemaiově *πόλις Navalía* hledal spíše řeckou transkripci latinského *navalia (castra)*².

Z poboček Rýna zná Ptolemaios jedinou — *Obrinkas*. Přítéká podle jeho údajů³ od západu, ústí do Rýna v ohbu jihovýchodně od Mohuče a je rozhraním obou římských Germanií. Tyto údaje jsou v rozporu s tím, co jinak o věci víme jak se stanoviska historického, tak také po stránce geografické. Především lze dnes pokládati za bezpečně zjištěno, že rozhraní obou římských Germanií nebylo u Mohuče, nýbrž mnohem severněji (sz.), a to na Vinx(t)Fins)bachu⁴, který se vlévá do Rýna u Rheinecku, asi 28 km jihovýchodně od Bonnu. A dále víme, že do Rýna skutečně ústí u starověké Mohuče (*Moguntiacum*) největší a nejdůležitější přítok Rýna — Mohan.

str. 179, a po něm K. Schumacher, Siedelungs- u. Kulturgesch. d. Rheinlande II. 23, dávající z archeologických důvodů přednost ztotožnění s Vechtou, spojující dnešní Starý (n. Křivý) Rýn pod Utrechtem se Zuiderským mořem jv. od Amsterdamu. Stilisace Suetoniova by ovšem připouštěla také výklad, že nebyl jenom jeden průplav Drusův, a terén v deltě rýnské dojista přímo lákal ke splavnovacím pracím na více místech; srov. z pozdější doby průplav Corbulonův mezi Rýnem a Maasou, Tacitus, Ann. XI. 20: *inter Mosam Rhenumque trium et viginti milium spatium fossam perduxit, qua incerta Oceani vitarentur.*

¹ Tacitus, Hist. V. 26: *scinditur Nabalíae fluminis pons*; srov. Müller 221 pozn. k ř. 5, 268 pozn. k ř. 5, M. Besnier, *Lexique de géographie ancienne* (Paříž 1914), 516, R. Much, Hoops RL. III. 296. Jiné výklady srov. Norlind, *Entwicklung des Rheindeltas* 86, 101 a d., 222. Norlind sám přijímá starý výklad, hájený kdysi hlavně J. G. Ottemou, že tvar *Nabalíae* vznikl z původního Tacitova *navalis* (*scinditur navalis fluminis pons*) a že tu neběží o řeku nazývanou *Nabalía*, nýbrž prostě jen o lodní most přes řeku neznámého jména, srov. tamže 103.

² Srov. A. Schulten, *Eine neue Römerspur in Westfalen*, *Bonner Jahrb.* 124 (1917), 92 a d.; více o tom v. III. svazek kap. I.

³ Ptolem. II. 9. 2, 8, 9.

⁴ Müller 225 a d. pozn. k ř. 12 (tam i starší lit.), Zangemeister, *Westd. Zeitschr.* III. 315 a d., Kauffmann, *DA.* I. 368, Schumacher, Hoops RL. III. 524, *Siedelungs- u. Kulturgesch. d. Rheinlande* II. 120, Cuntz, *Geogr.* 190, Capelle, *Das alte Germanien* 444, 516, a j.

Teče ovšem od východu a protékal velkou částí svobodné Germanie vpravo od Rýna. Ze zpráv Melových, Pliniových a Tacitových¹ víme, že byl antickému světu před Ptolemaiem dobře znám². Je proto nasnadě myšlenka, že u Ptolemaia jde o mylné spojení zpráv o Mohanu, protékajícím Germanií východně od Rýna a o říčce, rozdělující obě římské Germanie západně od Rýna. Omyl mohl býti lehkou způsoben tím, že nebylo dobře porozuměno latinskému zápisu o směru toku Mohanu, a byl tím snazší, jestliže latinský zápis neobsahoval jména této řeky. V Hyfégési je směr toku řek uváděn obráceně (proti vodě)³. Je proto velmi dobře možné, že autor zprávy o Obrinku spojil ve rčení *πρὸς δυσμὰς ἐκτροπή* (doslovně 'ústí k západu', ač je míněno naopak 'ústí n. vtok od západu', tedy k východu) latinskou zprávu o Mohanu, že teče k západu do Rýna, se zprávou o pohraniční říčce mezi oběma římskými Germaniemi, v níž se pravilo, že říčka teče od západu do Rýna.

Tím by byla podle mého soudu nejlépe vysvětlena Ptolemaiova lokalisace této pohraniční říčky až k Mohuči.

O řece Lippě, jinak antickému světu již dobře známé pobočce⁴, jež ústila do Rýna s pravé strany, proti římskému táboru Vetera (castra) u Xanten, Ptolemaios neví⁵.

Vidros.

Jako druhou řeku, ústící do Germanského okeanu, jmenuje Ptolemaios Vidros (*Ὀυίδροσ ποταμός*, odst. 1, VG. I. 64. 9). Obě rukopisné třídy se v údajích o ústí této řeky velmi podstatně rozcházejí. Z důvodů, jež jsem vyložil v úvaze o hranicích velké Ger-

¹ Mela III. 30 (Moenis), Plinius, NH. IX. 45, Tacitus, G. 28 (Moenus amnis).

² Jméno Mohanu je ostatně doloženo i u Ptolemaia v názvu osady Ménos-gada (odst. 14, VG. I. 80. 14).

³ VG. I. 101 a d.

⁴ Strabon VII. 1. 2: *Λουπίας ποταμός*, Velleius Pat. II. 105 (Juliae fluminis = Lupiae fl. podle konj. Lipsiovy), Mela III. 30, Tacitus, Ann. I. 60. II. 7, Hist. V. 22: Lupia (amnis, flumen).

⁵ O jeho osadě Luppíi (*Λουπία*, VG. I. 78. 14) v. III. sv. kap. I.

manie¹, dávám přednost textu rukopisů třídy *RWUr* a kladu proto ústí řeky až za přístavní město Manarmanis (n. Mararmanis) do dnešní zátoky Lauwers Zee a řeku samu ztotožňuji s dnešní Lauwers nebo Reitdiep, jež obě dnes ústí společným tokem do Lauwers Zee².

O pramenech a toku této řeky Ptolemaios zpráv nemá.

E m ž e .

Emže, antickému světu před Ptolemaiem velmi dobře známá³, nemá v Hyfégésii ustáleného jména. Je citována na dvou místech, v popisu severních hranic Germanie (odst. 1, VG. I. 64. 10) v genitivní formě *Ἀμασίῳ* (X má porušený tvar *Ἀμάσσῳ*) ποταμοῦ a ve výčtu kmenů (odst. 7, VG. I. 70. 9 a d.) taktéž v genitivním tvaru *Ἀμπίσιον ποταμοῦ*. Na prvním místě jde zřejmě o obdobu řeckého názvu, zachovaného u Strabona, na druhém o obdobu s názvem latinským (obměněným v masculinum). Analogické kolísání nacházíme v Hyfégésii také u názvu města Amisie: v kapitole o Germanii v odst. 13 (VG. I. 78. 6) má X tvar *Ἀμίσια*, kdežto rukopisy *RWUr* mají tvar *Ἀμάσεια*, a obdobně asi tomu bude také v osmé knize (Nobbe, opírající se většinou o třídu *RWUr*, cituje tvar *Ἀμάσεια*⁴).

¹ VG. I. 111, 113 a d.

² Jiné lokalisace jsou většinou podmněny tím, že byla dosud, hlavně po vzoru Müllerově, dávána přednost textu X, který cituje napřed Vidros a pak Mararmanis; tak jej na př. ztotožňoval Müller 247 pozn. k ř. 15 s Zwartou neboli Vechtou, ústící do Zuiderského moře sv. od Ijssely; podobně už dříve činil Mannert, *Germania* 520, 543 (Vecht), Dahn, *Urgesch.* I. 26 (Vecht); Kampen, Perthes' Atlas ant. 8 t. 21, Besnier, *Lexique de la géogr. ancienne* 819, Norlind, *Entwicklung d. Rheindeltas* 120: Middelzee, zátoka mezi nyněj. ostrovy Terschellingem a Amelandem; podobně Kiepert, *Formae* XXIV: výtok z jezera Flevo, ústící do Middelzee; Förstemann, *Altd. Namenbuch* II. 28. 1316 (De Oude Vlij).

³ Strabon VII. 1. 3: τῷ Ἀμασίᾳ (tedy nom. ὁ Ἀμασίας ποταμός), Pomponius Mela III. 30: Amissis, Plinius, *NH.* IV. 100: Amisis (amnis), Tacitus, *Ann.* I. 60, 63, II. 8, 23: Amisia (flumen n. amnis).

⁴ Ptolem. VIII. 6. 3, Nobbe II. 201. Brvise Cuntzova, *Geogr.* 102, 106 a d., se netýkala jmen, nýbrž jenom číselných údajů osmé knihy; Cuntz tu užívá latinských jmen osad (Amisia).

Emže náleží k řekám, u nichž Ptolemaios udává kromě zeměpisných souřadnic ústí také souřadnice jejich pramenů. Ústí Emže klade na 29° d. a 55° s. š., prameny na 32° d. a 52° s. š. (VG. I. 64. 10 a d.). Posiční čísla pramenů jsou ve všech rukopisech táž, byla tedy také v archetypu a zřejmě již i v originálním textu Ptolemaiově. Není proto oprávněn postup K. Müllera¹, který opravuje šířku 52° podle svého výpočtu z Markiana na 53° . Umisťuje-li Ptolemaios prameny řeky do téže zeměpisné šířky jako severní konec Abnobských hor, je to důkazem, že si skutečně také představoval, že tyto hory končí resp. začínají až v sousedství pramenů Emže. To je velmi důležité pro identifikaci těchto Ptolemaiových hor a je proto už z toho důvodu nepřipustna jakákoli změna souhlasného textu rukopisů. Müller odůvodňuje svůj postup také tím, že by podle posičních čísel rukopisů pramenila Emže jižněji než Vesera, ačkoli je tomu ve skutečnosti naopak. Než ani tento důvod neopravňuje k tak radikální změně Ptolemaiova obrazu. A jeho postup není ostatně správný ani z jiného důvodu. Zkrácení toku Vesery souvisí podle mého soudu s posunutím pohoří Mélibockého, v němž Vesera Ptolemaiova pramení, směrem severním, kdežto Emže patří po mém soudě k západnímu, porýnskému pásmu Ptolemaiovy Germanie, nemělo proto na ni vliv zúžení severní oblasti, souvisící s posunem Mélibockého a Askiburgijského pohoří k severu, naopak, napřimením rýnského toku do směru poledníkového byl její tok ještě poněkud prodloužen.

Kromě dat o pramenech a ústí Emže se nedovídáme z textu Ptolemaiova nic bližšího o toku této řeky. Spojíme-li však její zřídlo a ústí na rekonstruované mapě Ptolemaiově a na mapě dnešní přímkami, shledáme, že obě přímky mají dokonale týž směr od jihovýchodu k severozápadu. To svědčí o poměrně dobré informovanosti Ptolemaiově (nebo snad už i Marinově) o těch končinách.

Ústí Emže Ptolemaiovy bylo pravděpodobně totožné s dnešním průlivem Wester-Ems resp. s jeho ústím mezi ostrovy Rot-tumem a Borkumem².

¹ Müller 248. 3 a pozn. k t. ř., Tabulae 9. Podle Müllera zakreslil zkrácenou Emži také Kiepert, *Formae XXXV*, a j. Postup Müllerův z důvodů edičních zamítl již Cuntz, *Geogr.* 59 a d.

² Více o tom VG. I. 114.

Vesera.

Další, Římanům před Ptolemaiem rovněž dobře známá¹ řeka, ústící do Severního moře, je Vesera. Ptolemaios ji cituje opět dvakrát, v popisu severních hranic Germanie v odstavci 1 a ve výčtu kmenů v odstavci 7 (VG. I. 64. 12, 70. 11). Na prvním místě se obě hlavní rukopisné třídy rozcházejí: *X* má tvar *Οὔσουργου* (*Σ*: *Οὔσουργου*) ποταμοῦ, *RUR* *ΩΖ* *Οὔσουργιγος*, *W* *Οὔσουργιγος* (z *Οὔσουργιγος*?) ποτ. Z toho by vyplýval pro třídu *X* nominativní tvar *Οὔσουργος ποτ.*, kdežto u třídy *RWUR* mohly oba genitivy vzniknouti z nominativní formy *Οὔσουρ(ι)γος ποτ.* Na druhém místě (odst. 7) je zachován hlavními rukopisy obou tříd genitivní tvar *τοῦ Οὔσουργιγος ποταμοῦ* (*Ω*: *Οὔσουργιγος ποτ.*). To ukazuje, že původní, Ptolemaiov tvar jména řeky byl *ὁ Οὔσουργιγος ποταμός*, tedy stejný jako u všech starších antických spisovatelů, pokud je dnes známe².

Ptolemaios podává také u Vesery zeměpisné souřadnice ústí i pramenů. Ústí kladou všechny rukopisy souhlasně na 31° délkový, kdežto v šířce kolísají: třída *X* má číslo 55°, třída *RWUR* má 55° 15'. Třída *RWUR* posunuje tedy ústí řeky o čtvrt stupně severněji. Přijímám čtení této třídy, protože přibližuje Ptolemaiov obraz pobřeží lépe skutečným poměrům.

Ústí Ptolemaiovy Vesery je na témž poledníku jako pohoří Abnobské. Jak jsem ukázal výše³, nestalo se tak pouhou náhodou. Ústí řeky a severní konec pohoří byly jednou z dvojic pevných bodů Ptolemaiových v Germanii. Proto také posun řeky k (severo-) východu, vzniklý napřímením dolního toku Rýna do směru poledního, měl za následek oddálení Abnobských hor od Rýna.

Prameny Vesery umísťují všechny hlavní rukopisy Hyfégése

¹ Velleius Pat. II. 105: Visurgis, Strabon VII. 1. 3: Βίσουργιγος ποτ., Mela III. 30, Plinius, NH. IV. 100, Tacitus, Ann. I. 70 (?), II. 9, 11 a d., 16 a d.: Visurgis.

² Z pozdější doby máme u Diona LIV. 33, LV. 1, 28, LVI. 18, zachován (v koruptélách) *o*-kmenový tvar jména řeky podobně, jako jej má v Hyfégési třída *X* na prvním místě (v odst. 1, VG. I. 64. 12). B. Ryba, Listy filol. LVII. 541, tvrdí, že tento *o*-kmenový tvar musíme předpokládati také u Ptolemaia; proti tomu v. Šimek, K otázce třídění rukopisů Ptolem. geogr., Sborník z spol. XXXVIII. 133.

³ Str. 19 a d. a I. svazek str. 105, 152.

souhlasně na 34° d. a 52° 30' s. š. (odst. 1, VG. I. 64. 13). Začínal tedy Ptolemaiovi tok Vesery o půl stupně severněji než tok Emže. Ptolemaios se tím dostal do příkrého rozporu se skutečnými poměry. Jak jsem vyložil¹, snažil se Müller vyrovnati tento rozpor tak, že zkrátil tok Emže o celý jeden stupeň. Tím ovšem porušil základní koncepci Ptolemaiova díla a znemožnil všem, kdož se spokojují pouhým výkladem jeho (Müllerova) čtení, porozuměti onomu velkému omylu, jímž se Ptolemaiovi celá Germanie rozpadla na dvě oblasti nestejněměrně zkreslené, západnější oblast porýnskou, k níž patří jeho Emže, a větší oblast východnější, k níž náleží horní tok Vesery. Zkrácení toku Vesery má hlavní příčinu v posunutí pohoří Mélibockého, v němž podle představy Ptolemaiovy tato řeka sbírá své prameny, směrem severním.

O toku řeky mezi jejími prameny a ústím se nedovídáme z textu Ptolemaiova opět nic bližšího. Spojíme-li však schematicky přímoú čarou oba koncové body (prameny a ústí), jejichž polohu nám Ptolemaios udává, dostaneme opět též směr toku od jiho-východu jako ve skutečnosti².

Z Tacita³ se dovídáme o *Adrané* — Edře, jednom z přítoků Fuldy⁴. Ptolemaios se o ní nezmiňuje, buď že neznal tohoto místa Tacitova (resp. nebylo v excerptech, z nichž čerpal on nebo již Marinos), nebo snad proto, že neměl o ní potřebných podrobnějších údajů.

L a b e.

Nejslavnější a nejčastěji citovanou⁵ řekou ve vnitrozemí Germanie v době Drusových, Domitiových, Tiberiových a Germani-

¹ Str. 70.

² O lokalisaci Ptolemaiova ústí Vesery v. VG. I. 115.

³ Tacitus, Ann. I. 56: iuventus flumen Adranam nando transmiserat, Romanosque pontem coeptantis arcebant.

⁴ Vesera vzniká podle představy dnešní doby spojením Verry a Fuldy.

⁵ Monum. Ancyr. c. XXVI. 5. 12: Albis flum., Strabon I. 2. 1, VII. 1. 3, 4; 2. 4; 3. 1: ὁ Ἄλβις ποτ. (τοῦ Ἄλβιος ποτ., μέχρι τοῦ Ἄλβιος, πέραν τοῦ Ἄλβιος atd.), Velleius Pat. II. 106, Mela III. 30 a d., Plinius, NH. IV. 100, Tacitus, Ann. I. 59, II. 14, 19, 22, 41, IV. 44, G. 41, Suetonius II, Aug. 21. 1: Albis (n. flumen Albis a pod.); Dion LV. 1. 2 (τοῦ Ἄλβίου), 10a. 2 (τὸν Ἄλβιν), 28. 5 (τοῦ Ἄλβίου), Xifilinos, Epit. LXXVII. 14. 3 (τοῦ Ἄλβιδος).

kových výbojů bylo Labe. Sláva jeho v antickém světě ovšem potuchla, když byl Tiberiem opuštěn úmysl učiniti jeho střední a dolní tok trvalým pomezím římské říše, takže již Tacitus o něm psal jako o řece kdysi slavné a dobře známé, o které však již za jeho doby sotva bylo slyšeti¹.

Také u Ptolemaia je Labe — nehledíme-li k pohraničním řekám Rýnu, Dunaji a Visle — ze všech řek Germanie nejčastěji citováno. Zmiňuje se o něm celkem devětkrát: v odstavci 1 při popisu severních hranic Germanie, kde podává poziční čísla ústí a pramenů řeky, v odstavci 2 dvakrát, a to v popise půlostrova Kimbrického a při určování druhého pramene Visly, dále při určování polohy Saských ostrovů v odstavci 16 a konečně v odstavcích 7, 8 (dvakrát) a 10 (dvakrát) při výčtu kmenů, sedících při jeho březích: Chauků větších, Svěbů Angeilů a Semnonů, Kalukonů a posléze Bainochaimů². Jméno řeky je na těchto místech pětkrát v genitivě *τοῦ Ἀλβίου ποταμοῦ* (n. pod.) a čtyřikrát v akusativě *τὸν Ἀλβίον ποταμόν*. Ptolemaiov nominativní tvar jména Labe byl tedy *ὁ Ἀλβίος ποταμός*, t. j. týž tvar, kterého užívali všichni známí předchůdci³ jeho.

Při toliké citaci bychom očekávali, že nám text Ptolemaiov poskytne větší počet pevných bodů pro vedení toku řeky. Jsou to však opět jen dva body, které Ptolemaios určuje: pramen a ústí. Prameny řeky kladou všechny rukopisy souhlasně na 39° d. a 50° s. š., ústí na 31° d. a 56° 15' s. š. Ústí Labe podle toho přijde o jeden stupeň severněji než ústí Ptolemaiovy Vesery. Není totožné s dnešním ústím, nýbrž musíme je hledati mezi posledními písčnými mělčinami severozápadně od Kuxhavnu, severně (sz.) od ostrova Scharhörnu, kde staré koryto Labe vyústuje do Severního moře⁴. Prameny Labe umisťuje Ptolemaios svými číselnými daty do svých Sudet, t. j. do jihočeských hor. Z toho, jakož i z celkového směru toku Ptolemaiova Labe je zřejmo, že autor Hyfégése po-

¹ Tacitus G. 41: in Hermunduribus Albis oritur, flumen inclitum et notum olim; nunc tantum auditur. K začátku věty srov. Šimek, KG. 83 a d.

² VG. I. 64. 14 a d., 17; 66. 5 a d., 70. 12; 72. 4, 6, 25; 74. 2, 82. 24.

³ Dion (Cassius Dio) žil po Ptolemaiovi, asi v l. 150—235 po Kr.

⁴ Srov. VG. I. 116.

kládal Vltavu za horní tok Labe¹. Vlastního Labe před jeho spojením s Vltavou Ptolemaios nezná. Domnělý přítok Labe od severovýchodu, ἡ [κεφαλή]... ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα (odst. 2, VG. I. 66. 5 a d.), který byl v posledních desetiletích často vykládán i jako vlastní Labe, nemá s Labem nic společného. Je to, jak správně ukázal O. Cuntz², přítok řeky Vistulu od západu, směrem od Labe. Že tomu je skutečně tak, dokazuje už to, že Ptolemaios přiřadil verš o tomto přítoku k údajům o Vistulu a nikoli k zápisu o Labi: dva řádky o Labi jsou na konci 1. odstavce, kdežto čtyři řádky o Vistulu a jeho přítoku jsou až na konci 2. odstavce. Omyl ve výkladu verše o přítoku Vistulu byl zaviněn jednak stručností Ptolemaiiova textu, jednak mechanickým výkladem výrazu ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα. Doslovný překlad tohoto rčení jest: „směřující k Labi“. Proto také Müller v své edici přeložil celý verš větou³: „fons, qui ab eo [sc. Vistulae fluvii capite] ad occasum est et ad Albim fertur“ a k tomu dodal v poznámce: „Indicantur *Elbe* fluvii fontes cursusque usque ad eum locum quo in *Moldau* fl. influit“. Tento překlad a výklad Müllerův se stal pramenem všeobecného přesvědčení, že tu jde o přítok Labe nebo o horní Labe samo. Z jiných analogických míst je však patrné, že Ptolemaios určoval směr přítoků od ústí k pramenům, tedy proti vodě⁴. Řadu dokladů nám podává popis Dunaje a jeho přítoků s obou stran v odstavci 3 (VG. I. 66. 12 a d.): již první přítok s levé strany, z Germanie, směřuje podle něho naopak „do Germanie“, řeka Inn, přítékající do Dunaje s pravé strany, od jihu, teče naopak „k jihu“, druhý přítok s levé, severní strany směřuje „na sever“, jakoby k lesu Gabrétě, Morava, Ptolemaiův třetí přítok Dunaje s levé strany, teče podle něho „k severu“, a Rába, přítok Dunaje s jižní strany, teče naopak zase „k jihu“. Z toho je tedy dostatečně zřejmo, že i Ptolemaiiovo rčení ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα znamená naopak „při-

¹ Srov. str. 33.

² Cuntz, Geogr. 23, 60 a d.; srov. Šimek, VG. I. 101 a d. a mapku rkp. Ur. tamže příl. II. k str. 97 (také již na této rukopisné mapě je přítok Vistulu zbytečně kreslen zprvu směrem k Labi a pak teprve zpět k Vistulu).

³ Müller 250. 9 a d.

⁴ Srov. co o tom pověděl už Berger, Gesch. d. wiss. Erdk.² 642 (v pozn. 2 v. i. starší lit.).

tékající směrem od Labe'. Výklad verše o přítoku Vistulu nepůsobí pak již nijakých potíží. Doplníme-li jej náležitě, zněl by jeho úplný text: *ἡ ἀπὸ δυσμῶν αὐτῆς [τῆς κεφαλῆς τοῦ Οὐιστοῦλα ποταμοῦ] καὶ ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα [κεφαλὴ τοῦ Οὐιστοῦλα ποταμοῦ]*.

Kromě číselných dat o pramenech a ústí se nedovídáme z textu Ptolemaiiova o toku Labe opět nic bližšího. Důležitou pomůckou jsou nám tu však alespoň orografická data Ptolemaiiova o pohoří Mélibockém a Askiburgijském, podle nichž mezi těmito horstvy vybývá široká mezera, sníženina, jež tvoří přirozenou propust pro tok řeky. Vedeme-li Labe touto mezerou vpravo (východně) od pohoří Mélibockého, dostaneme křivku zcela podobnou schematicky vedenému oblouku toku Vltavy a Labe od jeho spojení s Vltavou až k ústí do moře. Tato podobnost je zároveň také dokladem, že horní tok Ptolemaiiova Labe je totožný s naší Vltavou.

Tok Ptolemaiiova Labe musíme ovšem z nedostatku jiných pomůcek naznačiti jen zcela schematickou křivkou, bez ohledu na zákruty skutečného toku Vltavy a Labe, jak jej my dnes známe. Tato křivka se místy přibližuje k některým Ptolemaiiovým *πόλεις* (Redintuinon, Nomistérion, Lupfurdon, Galaigia, Mersovion, Leufana, Tréva). Byly-li tyto *πόλεις* skutečně při břehu řeky, a s které strany, také ovšem není možno bezpečně rozhodnouti¹.

Ptolemaiiovo Labe protéká toliko severnější, vlastní českou oblastí, mělo však nepochybně značný podíl na tom, že vznikla také ještě druhá, jižnější oblast česká mezi Ptolemaiiovými Sudeťtami a Dunajem. Jak jsem ukázal v předešlé kapitole², přenesl Ptolemaios nebo snad již Marinos jméno Sudet na hory a hvozdy nad Dunajem pravděpodobně tím, že spojil zprávy o prameni Labe, vyvěrajícím v Sudetách skutečných, se zprávami o Vltavě, pramenící v horách jihočeských, a přenesl tak bezděčně jméno Labe na tuto řeku. Přesunutí jména Sudet na hory nad Dunajem, v nichž toto domnělé Labe pramení (a pro něž jiného společného jména neznal), bylo pak již jen prostým logickým důsledkem tohoto omylu.

¹ Více o tom v. III. svazek kap. I.

² Str. 35 a d.

Chalusos.

Nepůsobí-li identifikace Ptolemaiových řek, ústících do Severního moře, kromě Vidru nijakých potíží, je náš úkol tím nesnadnější u všech jeho řek, patřících k povodí moře Baltického. Zprávy, které o nich Ptolemaios (nebo již Marinos) měl, pocházely zřejmě především z relací plavců. Proto je pravděpodobné, že tu běží vesměs o řeky, nebo, přesněji řečeno, o ústí řek, které měly z obchodních důvodů nebo jako dobrá kotviště pro jižní plavce zvlášť velký význam. Že jde o řeky zvlášť důležité, je patrné i z toho, že jsou podle údajů Ptolemaiových zároveň pomezními řekami kmenů mezi nimi usdlých.

Nejnejistější je umístění prvé z těchto řek — Chalusu. Jméno této řeky nám odjinud není známo. Ptolemaios je má na dvou místech, v popisu severních hranic Germanie (odst. 2, VG. I. 64. 24), kde udává posiční čísla ústí řeky na 37° d. a 56° s. š., a v seznamu kmenů, kde praví, že při pobřeží sedí od řeky Chalusu až po řeku Svébos Farodénové (n. Farodeinové, odst. 7, VG. I. 70. 8, 21 a d.). Podle genitivu *Χαλούσου*, zachovaného na obou místech rukopisy třídy *RWUr* (*X* má na prvním místě *Ααχούσου*, na druhém *Χαλάσου*), byl nominativní tvar jména řeky *Chalusos*.

O lokalizaci řeky¹ nebylo dosud v literatuře dosaženo shody. Na prostoru od zátoky Lubecké až po zátoku Štětínskou, tedy na ploše zaujímající tři rovnoběžkové stupně, není snad řeky, s níž by nebyl býval Chalusus ztotožňován. Nejvíce pozornosti bylo dosud při jeho lokalizaci věnováno řekám Travné², ústící v zátocě Lubecké, a Varnavě³, protékající středem Meklenburska a vlévající se do

¹ G. Kossinna, Die ethnologische Stellung der Ostgermanen, Indog. F. VII (1897), 286 pozn. soudil, že nejde vůbec o řeku, a ztotožnil Chalusus s Öresundem; jeho stanovisko přijímá Much, Der germanische Osten i. d. Heldensage, ZfdA LVII (1920), 157.

² Už na př. Ulmann, Alt-Mähren I. 20, 35, Mannert, Germania 522, Wilhelm, Germanien 78, Ukert, Germania 142, Forbiger, Handb. III². 244 pozn. 77, Dahn, Urgesch. I. 24, Dzieduszycki, Wiadomości 335.

³ Müller, 250 pozn. k ř. 3, Much, Beitr. XVII. 185 a d. (tamže srov. též odmítnutí Müllenhoffovy identifikace s Havolou, DA. II². 211 a d., a rovněž identifikace s Eidorou a s Halerau), Devrient, N. Jahrb. für klass. Altert. VII (1901), 419, a j.

Baltického moře širokým chobotem pod Roztoky. Ptolemaios klade ústí Chalusu dva stupně na východ od poslední zátoky, oddělující východní břehy půlostrova Kimbrického od baltického pobřeží Germanie, a naopak dva a půl stupně na západ od ústí řeky Svėbu. Zátoka Ptolemaiova je pravděpodobně totožná se zátokou Lubeckou, řeka Svėbos s Odrou. Poměr vzdálenosti Ptolemaiova Chalusu od obou ukazuje nejspíše na meklenburskou Varnavu, jejíž chobot, rozlitéj nedaleko před ústím v jezero (Breitling), skýtal lodím starověkých plavců znamenitou ochranu proti příboji mořských vln a zároveň zachovával až k svému vyústění do moře podobu skutečné mohutné řeky, jež se nerozlévala v širokou mořskou zátoku jako na př. Travna.

Ve prospěch identifikace Chalusu s Varnavou svědčí také, že Ptolemaios umístil své Teutonoary a Viruny mezi Sasy a Svėby Semnonské, a to způsobem, který ukazuje, že si představoval jejich sídla na jih od Sasů (na jih od jejich sousedů, přímořských Faroděná jsou jeho Teutoni a Auarpové, srov. odst. 9, VG. I. 72. 15 a d.). To bylo možné jen, ztotožňoval-li Chalusus s Varnavou, bylo by však naprosto vyloučeno, kdyby jeho Chalusus byla dnešní holštýnská Travna, neboť pak by území Teutonoarů a Virunů bylo v podstatě mezi Semnony a Faroděny, nikoli mezi Semnony a Sasy, jak předpisuje Ptolemaios. A k stejnému výsledku dospějeme také, uvážíme-li silný rozvoj kmene Sasů v dobách po Ptolemaiovi. Také ten spíše pochopíme, předpokládáme-li, že kolébkou kmene bylo ono větší území od jižního Šlesvicka po Varnavu v středním Meklenbursku (místo malého území, které by pro ně vybývalo mezi Eidorou a holštýnskou Travnou)¹.

Svėbos.

Druhá Ptolemaiova řeka, jež ústí do Baltického moře východně od Chalusu, je Svėbos. Ptolemaios ji cituje na třech místech, a to opět v popisu severních hranic Germanie (odst. 2, VG. I. 66. 1), kde určuje polohu jejího ústí číslu 39° 30' d. a 56° s. š., a dvakrát v seznamu kmenů, kde jejím tokem ohraničuje sídla Faro-

¹ Více o tom v. níže v odst. o Sasech v kap. III.

dénů se strany východní proti Sidénům (odst. 7, VG. I. 70. 21 a d.) a hlouběji ve vnitrozemí sídla Svěbů Semnonských, podle nichž jako nejsilnějšího kmene v oněch končinách byla patrně řeka nazvána¹, proti Burgundům (odst. 8, VG. I. 72. 5 a d.). Ptolemaiovo umístění Svěbů Semnonských mezi střední tok Labe a řeku Svěbos je bezpečným dokladem pro identifikaci této řeky s Odrou². S kterým ústím Odry máme ztotožniti Ptolemaiovo ústí Svěbu, dnes není možno bezpečně rozhodnouti. Obvykle bývá pro podobnost jména ztotožňováno s chobotem Svinou³, středním ústím Odry, spojujícím zátoku Štětínskou mezi ostrovy Uznojmem a Volyní s Baltickým mořem. Stejně dobře by ovšem mohl býti ústím Svěbu také chobot Divenov, oddělující ostrov Volyň od pevniny.

Ústí Svěbu koresponduje svou zeměpisnou délkou se západním koncem pohoří Askiburgijského, podobně jako ve skutečnosti ústí Odry se západním (sz.) koncem dnešních Sudet (Lužických hor). Tato shoda, jak jsem již vyložil⁴, není náhodná. Obě polohy náleží k síti pevných bodů Ptolemaiovy Germanie. Poloha ústí Svěbu byla patrně hlavní příčinou, pro niž byl posunut západní konec pohoří Askiburgijského tak daleko k východu:

Jméno řeky *Svėbos* je zachováno — nehledíme-li k porušené formě jeho u Markiana⁵ — jenom v díle Ptolemaiově, a to vesměs jen v genitivním tvaru *Συήβου* nebo *Σουήβου* (*ΥρΩΖ* v odst. 2, *RW Soulvou*); obojí tvar je stejně hodnotný⁶.

O toku řeky se nedovídáme z Hyfégése opět nic bližšího. Je s podivem, že Ptolemaios neudává u řeky, jíž sám přikládá tak velký význam jako rozhraní národů, alespoň polohu jejich pramenů.

¹ Srov. Zeuss. D. N. 16, Franke, Pauly-Wissowa RE. 2. Reihe IV (1932), 1017.

² Tato identifikace je proto také dnes obecně přijímána; dříve byl Svėbos ztotožňován také s jinými řekami, srov. Ulmann, Alt-Mähren I. 35 (Spréva nebo Odra), Mannert, Germania 522 a d., Wilhelm, Germanien 78 a d. (ústí Varnavy, ve vnitrozemí asi Odra), Ukert, Germania 142, Forbiger, Handb. III². 244 pozn. 77 (Pěna), Dzieduszycki, Wiadomości 335 (Varnava), a j.

³ Müller 250 pozn. k ř. 4 uvažuje, nemělo-li by proto jméno řeky býti čteno (v gen.) *Συήνου* místo *Συήβου*.

⁴ Str. 39 a d. a I. svazek str. 105, 125, 152.

⁵ Markianos II. 33: τὸν Σώμβου ποτ., 35: ἐπὶ Σώμβου ποτ., ἀπὸ Σώκου ποτ.

⁶ Srov. Šimek, Sborník z. spol. XXXVIII. 131.

A naopak zase je také podivné, že pro vlastní východní pramen Vistulu (Visly) udává táž posiční čísla — 44° d. a $52^{\circ} 30'$ s. š. — jako pro východní konec pohoří Askiburgijského, čili jinými slovy, že tento pramen Vistulu neváže, jak bychom právem očekávali, na své Sarmatské hory, t. j. na Karpaty (Beskydy), kde Visla skutečně pramení, nýbrž na východní konec Sudet (skutečných), nebo, ještě přesněji, dnešních Jeseníků (Oderských vrchů), kde sbírá své vody horní Odry. Těmi končinami procházely obě nejdůležitější cesty, jež spojovaly římské Podunají se severní Germanií a Baltickým mořem, totiž cesty z Carnunta a Brigetia¹, můžeme tedy předpokládati, že o nich byli Ptolemaios i Marinus poměrně dobře zpraveni. A přece vidíme, že dílo vyrostlé z jejich společné práce klade prameny Visly tam, kde ve skutečnosti pramení Odry. A nad to zná toto dílo ještě i druhý, západnější pramen ‚Visly‘, přitékající směrem od Labe!² A prameny tohoto přítoku nutno hledati podle posičních čísel Hyfégése (odst. 2, VG. I. 66. 5 a d.: $40^{\circ} 10'$ d., $52^{\circ} 40'$ s. š.) dokonce jižně od západní polovice pohoří Askiburgijského (dnešních Sudet), hluboko v české oblasti, tedy v místech, kde už vůbec nelze mluvit o nějakém přítoku Visly³, ale kam skutečně zasahuje oběma Nisami západní povodí Odry. Obojí nasvědčuje zřejmě tomu, že tu jde o omyl, kterým byla spojena data o horním toku Odry se jménem Visly a že oba Ptolemaiovy prameny Vistulu jsou totožné s horní Odrou = Ptolemaiovým Svěbem a s jednou z obou Nis, ať již s Nisou kladskou, pramenící na jižních svazích Kralického Sněžníku a sbírající své vody také ve výběžku Broumovském (Stinava), či s Nisou Zhořeleckou, pramenící na jižní straně Jizerských hor a odvádějící vody z celé kotliny liberecké.

Omyl, který vedl k záměně pramenů Odry a Visly, není těžko vysvětliti. Obě řeky sbírají své prameny v územích vedle sebe le-

¹ Srov. k tomu Šimek, Č. a M. 103 a d., Pamětník II. 266.

² Srov. str. 74 a d.

³ A dokonce už ne o vlastním prameni Visly, jak myslí V. Ondrouch, Bratislava VIII. 15 a d. Proti tomu svědčí už sám Ptolemaiov výrok, že tento druhý pramen Vistulu přitéká směrem od Labe. Tím padá ovšem i druhá domněnka Ondrouchova (tamže 15 a d., 32), že vlastním pramenem Visly je v díle Ptolemaiové myšlen Poprad—Dunajec. Prostá aplikace čísel Ptolemaiových, již tu užívá Ondrouch, nás ovšem k správnému výkladu nepřivede.

žících. Obě svrchu zmíněné cesty od Dunaje k Baltu procházely územím, náležejícím k povodí horní Odry, žádná z nich však neseledovala toku řeky, nýbrž obě směřovaly pokud možná nejkratším směrem a ovšem také nejsuššími, nejméně zavodněnými krajinami k svému konečnému cíli na březích Baltického moře. Důležitější z obou cest procházela v poslední čtvrtině své trati územím dolní Visly a v něm také kdesi na pobřeží moře končila. Tím nabyla Visla ve zprávách, z nichž Marinós a Ptolemaios čerpali, zvláště velkého významu, který byl ještě zesilován tím, že šlo o mocný tok říční, který byl důležitým rozhraním kmenových držav. Lze proto dobře pochopiti, že jméno tohoto veletoku bylo přeneseno i na prameny řeky, jejichž územím „jantarová“ cesta procházela, a že konečným výsledkem tohoto omylu byla představa, že cesta provází tok řeky Visly od pramenů až k ústí.

Spojíme-li hlavní (východní) pramen Ptolemaiova Vistulu schematickou linií s ústím řeky Svěbu, shledáme, že má dokonale týž směr od jihovýchodu k severozápadu, jaký by měla přímka, vedená od horní Odry k jejímu ústí. A totéž platí i o přímce, spojující týž pramen s ústím Vistulu (Visly). Z toho je opět viděti, jak se Ptolemaios při všech svých omylech vynasnažoval udržeti vzájemný poměr v poloze jednotlivých důležitých bodů své sítě.

Viaduas, Vistulas.

Kromě Svěbu bývá s Odrou zpravidla ztotožňován také Viaduas, třetí „řeka“ Ptolemaiova, ústící do Baltického moře. Ptolemaios cituje Viaduas na dvou místech, a to v odstavci 2 (VG. I. 66. 2), kde podává posiční čísla jeho ústí: 42° 30' d. (podle X, 42° 10' RWU^r), 56° s. š., a v odstavci 7 (VG. I. 70. 23) ve výčtu přímořských kmenů, kde klade mezi Viaduas a Svěbos sídla Sidénů a za Viaduas až k Vistulu sídla svých Rutikleů. Podle genitivní formy, zachované v odstavci 7 (*Ovadova* X, *Iadova* ost.), je zřejmo, že původní Ptolemaiovův nominativní tvar jména řeky byl *Viaduas* (*Oviadovas*¹),

¹ Srov. K. Müllenhoff, *Beovulf* (Berlín 1889), 100 pozn.: »*Oviadovas*, das ist der echte alte und germanische name der Oder«, a dříve již DA. II². 209 (»die herstellung *Oviadovas* ist leicht und sicher«), IV². 566. V genitivním

nikoli *Viadua*, jak se v novější ptolemaiovské literatuře mylně uvádí¹.

Identifikace této řeky, odjinud — kromě Markiana, který čerpal z Ptolemaia² — neznámé, působila dosud podobně jako u Chalusu značné potíže. Pohybuje se na prostoru od Odry po Vislu a kromě obou těchto řek samotných bývá Viaduas ztotožňován i se všemi ostatními většími řekami, které mezi nimi ústí do Baltického moře, především s Persantou, Wieprzem (Wipper) a Stupii (Slupskou, Stolpe). Ti, kdož jej ztotožňují s Odrou, hledají po většině oporu pro svoji identifikaci v domněnce, že je přímý jazykový vztah mezi oběma jmény. Tak soudil na př. Zeuss, že Slované obměnili starý název *Oviados* nebo — podle Zeussova úsudku správnější — *'Iadoúas* v *Odora*, z něhož vzniklo naše *Odra*³. Také Šafařík viděl v názvu *Oviados*, obměněném ve *Oviádros*, starověký podklad jména *Odra*⁴. A jeho výkladu je blízký též názor Niederlův, že snad »*Oviadova* není než koruptéla pozdějšího názvu *Odra* — *Oviádros*«⁵. Niederle kromě tohoto výkladu připouští i možnost výkladu Ed. Bogusławského, že jméno *Oviados*, *Oviádova* vlastně náleželo »některému z přítoků Odry, nejspíše Vidavě slezské a přeneseno bylo i na dolní tok a ústí Odry od těch, kteří přes Slezsko přicházeli na sever«⁶.

tvary *Oviados* (*Oviados* X), zachovaném v druhém odstavci, koncovka *a* patrně nedopatřením vypadla, srov. Müllenhoff, DA. II². 209 (»der Fehler ist uralt, schon durch den auszug des Marcianus ... bezeugt«). Také již Zeuss, D. N. 16, pokládal tvar *'Iadoúas* za správnější než *Oviados*. *Oviadoúas* a *Oviatoulas* píše na př. v poslední době také Much, Hoops RL. IV. 3, a J. Loewenthal, ZfONF IV (1928), 62.

¹ Srov. na př. Bremer, Ethnogr. 42, a j. V poslední době se vyslovil opět B. Ryba, Listy filol. LVII. 541, pro nominativní tvar *Viados*; srov. k tomu Šimek, Sborník z. spol. XXXVIII. 134.

² Markianos II. 35: ἐπὶ *Oviados* ποταμοῦ, ἀπὸ δὲ τοῦ *'Iadova* ποτ.

³ Zeuss, D. N. 16.

⁴ Šafařík, SS. I. 537 a d., srov. ostatně už také Clüver, Germ. ant. 601 a d. (Svebos = Viadros = Odra), Ulmann, Alt-Mähren I. 32, 35 (Viadrus = Odra), a j. Tvar *Viadrus* odmítl Müllenhoff, DA. II². 210 (soudil, že tento tvar byl pouhou fikcí učenců 15. a 16. století).

⁵ Niederle, SS. III. 11.

⁶ Tamže, Manuel I. 127; E. Bogusławski, Metoda i środki poznania czasów przedhist. u przeszłości Słowian (Krakov-Varšava 1901), 15 pozn., 35, 94, Dowody autochtonizmu Słowian atd. (Varšava 1912), 14, 224.

Velká část těch, kdož ztotožňují Viaduas s Odrou, připisuje ovšem Odře zároveň také název Svébos¹. Tého nepřijemné kolisi se snažil Müllenhoff odpomoci výkladem o dvou diathesích, jež »Marinos spojil ve své *Pequavias θεῖος*»² a z nichž vyplynula pro tutéž řeku dvě jména. To je arci pouhá, ničím neodůvodněná domněnka. Chceme-li správně řešiti otázku lokalisace Ptolemaiova Viadua, myslím, že musíme především hledati, neposkytuje-li nám samo dílo Ptolemaiovo pomůcek, které by nás bezpečněji dovedly k cíli než pochybné úvahy etymologické, vyplývající jenom z jakés takés podoby jmen. Podle mého soudu nám geografie Ptolemaiova skutečně podává znamenitou pomůcku k řešení naší otázky tím, jak vede trať velké obchodní cesty z Carnunta k Baltickému moři. O cíli této cesty jsme dostatečně poučeni zprávami jiných starověkých autorů, především zprávami Pliniovými a Tacitovými. Bylo jím území Aestiů východně a severovýchodně od deltového ústí Visly, v dnešních Východních Prusích. Příbojem mořských vln bylo tu vyplavováno na břeh množství jantaru (succinitu), který se stal v dobách císařství římského velmi oblíbeným okrasným předmětem ve všech končinách říše římské a jmenovitě v samotné Itálii³ a byl proto hlavním předmětem výměnného obchodu mezi baltickými zeměmi a říší římskou. Tacitus líčí obšírně, jak Aestiové, sedící při »pravém«, t. j. východním břehu Baltického moře (mare Suebicum), sbírají — jak Tacitus výslovně praví, jediná ze všech kmenů v Pobaltí — na mělčinách při pobřeží i přímo na břehu

¹ Clüver, v. výše, Zeuss, D. N. 16, Dahn, Urgesch. I. 26, Müllenhoff, DA. II². 209 a d., Holz, Beitr. z. d. Altertumskunde I. 31, Kretschmer, Hist. Geogr. 97, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 7, Niederle v. výše, Franke, Pauly-Wissowa RE 2. Reihe IV (1932), 1017, a j. Jinak vykládají Viaduas: Much, Beitr. XVII. 185 (Grabow, Wipper oder Persante; nověji, Hoops RL. III, 389, myslí též spíše na Odru), Gnirs, Östl. Germanien 21 a d., 27 a d. (Slupská), Braun, Razysk. I. 36 (Wieprz nebo Slupská), Kętrzyński, Germania wielka 192, BIAK. Krak. 9 (Varta), a j. W. Dzieduszycki, Wiadomości 335 a d., soudil, že »Viadus« je levé, »Vistula« pravé ústí Odry.

² Müllenhoff, DA. II². 209.

³ Plinius, NH. XXXVII. 30: Proximum locum in deliciis, feminarum tamen adhuc tantum, sucina optinent. 41: sed hoc in ea re quae cotidie invenitur atque abundet. 44: ... hodieque Transpadanorum agrestibus feminis monilium vice sucina gestantibus, maxime decoris gratia, sed et medicinae ... Srov. k tomu Friedländer, Sittengesch. Roms II¹⁰. 328 a d.

moře jantar, jemuž říkají *glaesum*, a jak žasnou nad cenou, kterou zaň Římané platí¹. Podrobnost, s níž se Tacitus o jantaru a jeho sběratelích na nejzazším okraji Germanie rozepisuje, je už sama o sobě výmluvným dokladem, jak byl jantar u Římanů v těch dobách ceněn a jak důležitá proto byla také cesta, jež k pobřeží Aestiů vedla. A podobně je tomu i u Plinia, který vypravuje o jantaru, o bájích o něm a o končinách, kde se nalézá, ve dvou knihách své *Naturalis historia* (IV. 94, 97, XXXVII. 30—51). Popisuje podrobně původ, význam i způsob užívání jantaru nejen jako šperku, nýbrž i jako talismanu nebo amuletu, jenž chrání nositele — především děti — proti rozličným těžkým chorobám².

Pro lokalisaci ústí cesty na pobřeží Baltického moře je především důležitá zpráva Tacitova o Aestiích jako jediných sběratelích jantaru za jeho doby. A s ní dobře souhlasí zpráva Pliniova o výpravě římského rytíře za vlády Neronovy, který dopravil do Říma od břehů Baltu nevidané množství jantaru³. Zpráva sice

¹ Tacitus, G. 45: dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur, quibus ritus habitusque Sueborum, lingua Britannicae propior... sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glaesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt... diu quin etiam inter cetera eiecta-menta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Jako doklad představy, že se jantar jinde nevyskytuje, lze uvést i Diodora Sic. V. 23.

² Ke sporům o lokalisaci nalezišť jantaru resp. místních názvů, které podle zpráv ze starších dob — Pytheových, Timaiových (srov. Diodora Sic. V. 23. 1) a j. — uvádí v této spojitosti Plinius, NH. IV. 94 a d., 97, XXXVII. 35 a d., 42, srov. Schlözer, Allg. Nordische Geschichte (Halle 1771), 117, 122 a d., Šafařík, SS. I. 496 a d., II. 677, Zeuss, D. N. 135, 269 a d. pozn., Forbiger, Handb. d. alt. Geogr. I². 150, Vivien de Saint-Martin, Histoire de la Géogr. 106 a d., Niederle, Starov. zprávy 44 a d., SS. I. 190 a d., III. 23; Müllenhoff, DA. I². 425 a d., hl. 480 a d., Kosinna, Indog. F. VII. 294, Berger, Gesch. d. wiss. Erdkunde d. Gr.² 358 a d., 365 a d., Detlefsen, Entdeckung d. germ. Nordens 3 a d., T. E. Karsten, Germanisch-finnische Lehnwortstudien (Acta soc. scientiarum Fennicae XLV č. 2, Helsingfors 1915), 208 a d., H. P. Steens, Pytheas fra Massilia og Jyllands Vestkyst, Geogr. Tidsskrift XXIV (1917), 12 a d., a k tomu G. Schütte, Nordgrænsen for Iagttagelserne hos Pytheas, tamže 86 a d., a j.

³ Plinius NH. XXXVII. 45: DC Mp. fere a Carnunto Pannoniae abesse litus id Germaniae ex quo invehitur [succinum] percognitum est nuper. vidit eques R. ad id comparandum missus ab Iuliano curante gladiatorium munus

nemluví přímo o části pobřeží, na níž výprava jantar získala, ale východiště cesty — Carnuntum — naznačuje dosti jasně, uvědomíme-li si vyhraněný smysl Římanů pro nejkratší, přímý směr cest, že tu mohlo opět jít jenom o území při ústí Visly, kterého bylo možno z Carnunta nejsnáze dosíci (z Carnunta po Dunaji do ústí Moravy u Děvína, odtud opodál levého, východního břehu Moravy po úpatí Malých a Bílých Karpat do poříčí Bečvy a horní Odry, a pak přímo na sever k dolní Visle¹). A jako třetí důležitou zprávu lze tu uvést záznam Jordanův, že Aestiové sídlí na mořském pobřeží vedle Vidivariů, usedlých v deltě Visly². Ze všech tří zpráv je patrné, že území, z něhož byl přes Pannonii do Itálie dovážen baltický jantar, je totožné se známým nalezištěm jantaru na západním pobřeží dnešního půlostrova Sambie, nazývaném dosud Jantarovým pobřežím (od Pilavy po Brüsterort), a po případě snad též s jeho blízkým okolím. Jantarové pobřeží je až dosud nejbohatším nalezištěm jantaru: těžilo se ho tam před světovou válkou, arci již ne pouhým sbíráním kusů vyplavených na pobřeží, nýbrž dolováním, ročně 100.000—300.000 kg³. Tato čísla jsou nejlepším důkazem bohatství sambijského pobřeží na tuto krásně přehlednou, žlutou nebo žlutohnědou fossilní pryskyřici⁴.

Neronis principis, quin et commercia exercuit et litora peragravit, tanta copia invecta ut retia coercendis feris podium protegentia sucinis nodarentur, harena vero et libitina totusque unius diei apparatus in variatione pompae singulorum dierum esset e succino. maximum pondus is glabrae attulit XIII librarum.

¹ Srov. Šimek, Č. a M. 84 a d., 104 a d., Pamětník II. 266 a d.

² Jordanes, Get. 5: Ad litus autem Oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur, Vidivarii resident, ex diversis nationibus adgregati; post quos ripam Oceani item Aisti tenent, pacatum hominum omnino genus.

³ Seydlitz-Oehlmann, Handbuch d. Geogr. (jubil. 25. vyd., Vratislav 1908), 443; r. 1907 vyneslo dolování 1,360.000 M, srov. tamže 477 pozn. 2.

⁴ Zvyk užívati jantarových kusů ať již rozličným způsobem opracovaných nebo jen v původním stavu jako okrasných předmětů a šperků nevznikl ovšem teprve v římské době, nýbrž pochází z prastarých dob. Již v některých nálezech ze starší doby kamenné se vyskytly nezpracované kousky jantaru a od mladší doby kamenné až do dob, které nás zde zaměstnávají, byl jantar jedním z nejdůležitějších předmětů, s nimiž bylo obchodováno na dlouhých tratích obchodních, procházejících napříč Evropou.

Provenience jantaru, známého z předhistorických nálezů, není arci vždy táz. Kromě pobřeží sambijského, které bylo, jak se zdá, za všech dob nejbohatším na-

Cesty, jimiž se jantar ze Sambie a sousedních končin dostával na jih a do orientu, šly jednak po moři, jednak — a hlavně — po pevnině. Z cest po pevnině byla v prvých stoletích po Kr. nejdůležitější právě cesta od dolní Visly k horní Odře a k ústí Moravy¹. K Černému moři a do orientu byl jantar, jak se zdá, dopravován především po dvou tratích, a to jednak po trati k viselskému Bugu a podél Dněstru k Černému moři, jednak po trati, jež šla poříčím Pregoly, Němnu a Dněpru². Cesta od ústí Visly k ústí Moravy měřila podle odhadu výpravy, o níž nás zpravuje Plinius³, skoro 600 tisíc kroků (dvojkroků), tedy necelých 900 km⁴. Jantar byl po ní dovážen jednak vlastními karavanami římských kupců, jednak domorodci z Germanie, kteří jej dopravovali přes Dunaj do Panonie⁵, odkud pak byl italskými nebo provinciálními obchodníky odvážen do Itálie a do Říma.

lezištěm jantaru v Evropě, byl succinit v předřímských dobách sbírán hlavně na jutském pobřeží Severního moře; srov. k tomu Niederle, Lidstvo 347 a d., SS. I. 191 a d., 379, Hoernes, Natur- u. Urgesch. d. Menschen II (Viedeň-Lipsko 1909), 513 a d., Obermaier, Der Mensch d. Vorzeit (Der Mensch aller Zeiten I, Berlín-Mnichov-Viedeň 1912), 556, Déchelette, Manuel² I. 210 a j., hl. 623 a d., II. 19 a d., III. 360 a d., IV. 833 a d., Schnittger, Hoops RL. I. 260, Karsten, Germ.-finnische Lehnwortstudien 20 a d., W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreußens (Královec 1929), 60 a d., 133 a d., 204 a d.

¹ Kromě cesty karnuntské šel ovšem obchod s jantarem také druhou hlavní tratí přes Vlárú—Trenčín—Kelemantii do Brigetia.

² Srov. k tomu Niederle, SS. IV. 16, 122, Déchelette, Manuel² I. 626, Karsten, Germ.-finnische Lehnwortstudien 209 pozn. 1, Gaerte, Urgesch. Ostpreußens 207.

³ Plinius, NH. XXXVII. 45.

⁴ Trať Gdansk—Ostrava—Děvín při ústí Moravy měří ve vzdušné čáře okrouhle 700 km; připočteme-li nutné okliky starověké cesty při obcházení neschůdného terénu, bažin a pralesů, lze tedy pokládati římský odhad celkem za velmi dobrý; srov. k tomu Gaerte, v. výše.

⁵ Plinius NH. XXXVII. 43: adfertur [succinum] a Germanis in Pannoniam maxime provinciam, et inde Veneti primum, quos Enetos Graeci vocaverunt, famam rei fecere proximique Pannoniae et agentes circa mare Adriaticum. Srov. též, co dí o dopravě jantaru na baltickém pobřeží Dioskoros Sic. V. 23. 5: τὸ γὰρ ἤλεκτρον συνάγεται μὲν ἐν τῇ προειρημένῃ νήσῳ, κομίζεται δὲ ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων πρὸς τὴν ἀντικέρασ ἡπειρον, δι' ἧς φέρεται πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους...

V geografii Ptolemaiově je trať této »jantarové« cesty, jak byla dosud z důvodů právě uvedených s oblibou nazývána (třeba po ní byly vedle jantaru dováženy i jiné produkty území mezi Dunajem a Baltickým mořem), na ploše mezi východním koncem dnešních Sudet (Jeseníků) a baltickým pobřežím velmi dobře vyznačena řadou stanic (*πόλις*): *Kalisia* — *Setidava* — *Askaukalis* — *Skurgon* — *Rugion*. Stanice *Rugion*, kterou se trať končí, je neda-leko ústí Viadua¹. Nemůže tedy býti nejmenší pochybnosti o tom, že Ptolemaiovův název Viaduas se může vztahovati jenom na některé ústí Visly. Vzhledem k tomu, že Ptolemaios východně od Viadua zaznamenává ještě svůj Vistulas, je zřejmo, že Viaduas může býti toliko západním nebo jedním ze západnějších ústí Visly². Poměry v deltě Visly se ovšem v starých dobách často a dosti značně měnily³, takže dnes není možno s naprostou bezpečností určití, o které ústí Visly tu šlo, je však pravděpodobné, že Viaduas je nejspíše totožný s velkým západním ramenem Lenivkou, které je dnes hlavním tokem delty.

Ptolemaios sice udává mezi ústím Viadua a Vistulu značně velkou vzdálenost kolem dvou a půl stupně, to však lze vysvětliti jednak tím, že také ve skutečnosti je vzdálenost ústí obou dnešních hlavních ramen — Lenivky a Nogatu resp. Viselského zálivu (*Frisches Haff*) — do moře velmi značná (jeden až jeden a čtvrt stupně), jednak tím, že Ptolemaios posunul ústí Vistulu dále k východu, aby získal přiměřenou délku baltického pobřeží mezi Jutskem a Vislou. Toto posunutí ústí Vistulu směrem východním mělo za následek, že také celé pohoří Askiburgijské bylo posunuto na východ, aby se udržel vzájemný polohový poměr jeho východního

¹ Ptolem. II. 11. 12, VG. I. 76. 22; k tomu srov. Šimek, Č. a M. 109 a d., Pamětník II. 266 a d.

² Srov. Šimek, Č. a M. 108 a d., Pamětník, II. 264; s Vislou ztotožňoval Viaduas již také Králíček, Grossgerm. 6 a d. (jeho argumentaci ovšem nelze přijmouti); Šmejkal, Ptolem. zprávy 37, kolísá mezi Odrou a záp. ústím Visly (na své mapce identifikační zakresluje Viaduu jako západní ústí Visly).

³ Kolika rameny se Visla v době, o níž nám tu jde, vlévala do moře, se z antických pramenů nedovídáme. Teprve pro pozdější dobu máme svědectví *Jordanovo*, *Get. 5*, o třech ústích Visly: *ad litus autem Oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur...*

konce a ústí Vistulu, kdežto ústí Viadua zůstalo ve správné poloze jako protějšek ohbu Dunaje u Verovců (Vácova)¹.

Pokud se týká vzniku jména *Viaduas*, byla dosud, jak jsem uvedl², hledána většinou spojitost s názvem řeky Odry nebo jejího přítoku Vidavy. Tyto výklady však nutno zamítnouti proto, že *Viaduas* nemá s Odrou ani s Vidavou nic společného. Musíme proto hledati jiný výklad jména. J. Loewenthal, opíraje se o Kossinnovu teorii o illyrském původu kultury lužické, vykládá také jméno »řeky« z illyřtiny³. Než jeho výklad nepůsobí dosti přesvědčivě, jednak proto, že domnělý illyrský podklad jména není dosud vůbec odjinud doložen, jednak proto, že vůbec nevíme, byli-li domnělí Illyrové skutečně také až při ústí řeky do Baltického moře, a dokonce ani, bylo-li samo vlastní jádro lužické kultury skutečně illyrské (jde tu stále ještě o pouhou hypotézi⁴). Při způsobu, jakým dílo Ptolemaiovo vznikalo, byl by snad možný i jednodušší výklad. Není vyloučeno, že také tu mohla opět míti jakýsi význam naše »jantarová« cesta, jež u »řeky« ústila. V itineráři, z něhož tu Ptolemaios (Marinos) čerpal, mohlo býti zaznamenáno nějaké důležité rozcestí nebo křižovatka cest (nebo také stanice při ní) terminem *ad vias duas*. Nedopatřením nebo také nedostatečnou znalostí latiny, s jejímiž stopami se v Hyfégésii častěji shledáváme, mohl po mém soudu z tohoto označení místního lehkou vzniknouti název »řeky«⁵.

Zbývá ještě zmíniti se několika slovy o Ptolemaiově Vistulu.

Jméno Ptolemaiova Vistulu je v novější literatuře také důsledně citováno v nesprávné formě *Ουιστούλα*. Příčina toho je zřejmá jednak ve vědomí, že latinský název řeky je *Vistula* nebo pod⁶, jednak také v mylné domněnce mnohých, že Ptolemaiovo

¹ Srov. výše str. 39 a d. a VG. I. 104 a d., 124 a d.

² Str. 81 a d.

³ J. Loewenthal, ZfONF IV. 62.

⁴ Srov. Šimek, Problémy mor. prehistorie, ČMM LIX (1935), 48 a d.

⁵ VG. I. 11 a d.; srov. vznik názvu *Sintutanda* (VG. I. 76. 7) z *ad sua tutanda*, Tacitus, Ann. IV. 73, a také jiná podobná antická označení místní: *Ad duos Pontes*, Cuntz, Itineraria Rom. I. 66, Wess. 424. 2, *Ad Tres Insulas*, tamže 2, Wess. 11. 5, *Ad Sex Insulas*, tamže, Wess. 11. 1, a j.

⁶ Agrippa, Chorogr. 8, 19, Mela III. 33, Plinius, NH. IV. 81, 97, 100, Ammianus Marc. XXII. 8. 38, Jordanes, Get. 3, 5.

Οὔιστοῦλα ve rčení *τοῦ Οὔιστοῦλα ποταμοῦ* je neskloněný tvar nominativní. Tato domněnka byla podporována jednak tím, že se nominativní forma jména řeky u Ptolemaia nevyskytuje, dále že se v kapitole o Germanii vždy znovu (šestkrát) opakuje jenom forma genitivní *τοῦ Οὔιστοῦλα ποταμοῦ*¹ a že proti ní stojí v edici Müllerově v latinském překladu femininum *Vistula, Vistulae, Vistulam*. Probereme-li však i ostatní rukopisný materiál mimo kapitulu o Germanii, uvidíme, že Ptolemaios důsledně toto jméno (jako jiná) skloňoval, a že tedy tvar *Οὔιστοῦλα*, který známe z kapitoly o Germanii, je genitivní formou maskulina *Οὔιστοῦλας*. Mimo kapitulu o Germanii se vyskytuje genitivní tvar ještě jednou v III. knize (5. 1, Müller 412. 2), v dativě *Οὔιστοῦλα* se vyskytuje jméno řeky dvakrát, a to v knize III (5. 1, Müller 413. 7) a VIII (10. 2, Nobbe II. 208. 14), a jednou v akusativě *Οὔιστοῦλαν* v knize III (5. 8, Müller 423. 4). Můžeme tedy pokládati název *Οὔιστοῦλας* za dostatečně doložený. Je — stejně jako *Οὔιαδοῦλας* — analogií mnoha jiných podobných názvů řek u Ptolemaia, srov. na př. *Ὀβρίγκας* (II. 9. 2, 8, 9), *Ἄνας* (II. 5. 1, 2), *Αικίας* (n. *Αυκίας*, II. 12. 1, 4), *Τύρας* (III. 5. 15; 8. 1, 2; 10. 7), *Εὐρώτας* (III. 14. 32), *Ναγαοῦνας* (VII. 1. 7, 32, 66) a j.

Ptolemaios jmenuje Vistulas jako nejvýchodnější řeku, ústící do Germanského okeanu, a jako rozhraní mezi Germanií a evropskou Sarmatií. Cituje jej ve svém díle celkem dvanáctkrát, patří tedy Vistulas k nejčastěji citovaným řekám celé jeho práce. Mohli bychom proto předpokládati, že je také jednou z řek Ptolemaiovi nejlépe známých. Ale není tomu tak. Naopak lze říci, že Ptolemaiovy informace o této řece byly velmi nedostatečné. Již data o obou pramenech Vistulu (odst. 2, VG. I. 66. 4 a d.) se nevztahují ve skutečnosti na Vislu, nýbrž pravděpodobně, jak jsem ukázal², na horní tok Odry a jeden její přítok s levé strany. A ostatní údaje nepřinášejí kromě jediného (prvního, odst. 2, VG. I. 66. 3), kde Ptolemaios lokalizuje ústí Vistulu na 45° d. a 56° s. š., vůbec nic, co by nám pomohlo přesněji určit tok této řeky. Patří sem především Ptolemaiovy záznamy, že Vistulas je rozhraním Germanie a evropské Sarmatie (odst. 4

¹ Ptolem. II. 11. 2, 4, 7, 8, 10, 16, VG. I. 66. 3, 68. 7, 70. 24, 72. 9, 74. 6, 84. 7.

² Str. 79 a d.

a III. kniha 5. 1, VIII. 10. 2), dále údaje, že Vistulas ohraničuje sídla Rutikleiů (odst. 7), Burgundů (odst. 8) a Lugů Burů (odst. 10) se strany východní a naopak se strany západní území Venedů, Gythonů (Gotů), Finnů, Sulonů, Frugundionů (Burgundionů), Avarinů (Varinů, III. 5. 8), a konečně záznamy, že za Vistulem dále k východu ústí řeka Chronos (III. 5. 1) a že proti ústí Vistulu je ostrov velká Skandie (Skandinávie, kap. o Germanii, odst. 16). Jediné, co ze všech těchto míst Hyfégése vyplývá, je, že Ptolemaios vůbec nevěděl o velikém oblouku, kterým Visla zabíhá nejprve více než tři stupně k východu a později zase obráceně čtyři stupně k západu, a že si tedy zřejmě představoval tok Vistulu jako přibližně přímou linii od horní Odry k dolní Visle¹.

Pokud se týká identifikace ústí Ptolemaiiova Vistulu, ukazuje jeho vzdálenost od ústí Viadua, že tu může jíti toliko o jedno z velkých východních ramen deltového ústí Visly, ať již to byl Nogat či Elblážská Visla², a o Viselský záliv (Frisches Haff), který napájejí a jehož výtokem ústí do moře³.

Dunaj s přítoky.

Tok Ptolemaiiova Dunaje od pramenů až po dnešní Verovce, t. j. v trati, kde ohraničoval s jižní strany Ptolemaiiovu Germanii, byl podrobně popsán v úvaze o hranicích velké Germanie⁴. Mohu se tedy zde opět omeziti na několik poznámek, shrnujících nejdůležitější poznatky.

Srovnáme-li skutečný tok horního Dunaje až po Verovce s reprodukcí Ptolemaiiovou, zjistíme velmi podstatné rozdíly jak v útvaru toku, tak také v posičních číslech jednotlivých význačných bodů

¹ Srov. VG. I. 142 a d.

² Odděluje se od hlavního toku Visly — Lenivky — nad osadou Schönbaumem, ve vzdálenosti asi 8 km od baltického pobřeží (zátoky Gdanské) a teče směrem celkem východním do zálivu Viselského, do něhož ústí více ramen, podobně jako Nogat.

³ O kolísání polohy tohoto výtoku do moře srov. Kretschmer, Hist. Geogr. 126 a d.

⁴ VG. I. 133 a d.

jeho. Skutečný tok horního Dunaje začíná i končí přibližně v stejné zeměpisné šířce: nejjihnější bod Dunaje blízko pramenů, ohyb u Neudingen-Gutmadingen (mezi Donaueschingen a Tuttlingen) má zeměpisnou šířku $47^{\circ} 55'$, konec horního toku v oblouku veroveckém $47^{\circ} 50'$. Řeka teče zprvu směrem severovýchodním až k Řeznu, kde dosahuje svého nejsevernějšího bodu $49^{\circ} 1'$ s. š., a sestupuje pak v několika velkých guirlandovitých obloucích do nižších šířek; nejnižší zeměpisné šířky $47^{\circ} 44'$ dosahuje dnes hlavní tok Dunaje při stoku s Mošoňským Dunajem (vedlejší tok Dunaje Mošoňského u Rábu, při stoku s Rábou, $47^{\circ} 42'$). Dunaj Ptolemaiův se shoduje v zeměpisné šířce se skutečnými poměry (přibližně) jenom ve dvou pevných bodech: v poloze ústí Ráby (dnešního stoku Velkého Dunaje se společným tokem dnešního Malého Dunaje a Váhu) a v poloze ohbu u Karpidy — Verovců. U obou těchto — v starověku velmi důležitých — bodů pocházejí patrně Ptolemaiiova poziční čísla šířková z astronomických měření. Jinak se Ptolemaiiova data se skutečnými poměry silně rozcházejí: prameny Dunaje kladou o jeden až jeden a půl stupně jižněji, tok řeky stoupá mírným obloukem až k ústí Innu, které je také ještě o tři čtvrti stupně jižněji, odtud až k severnímu konci pohoří Ketijského (Vídeňského lesa) u Viliobony — Vídně je jediný veliký oblouk, který od Vídně stoupá dále k severovýchodu až k ústí třetího přítoku od severu (Moravy) a odtud v dalším menším oblouku až za Anduaition, kde je stále ještě asi o $21'$ jižněji než Dunaj skutečný (t. j. dnešní Malý Dunaj). Kdežto skutečný Dunaj dosáhl již u Řezna svého nejsevernějšího bodu, který je okrouhle o jeden a čtvrt stupně severněji než oblouk u Verovců, dosahuje Dunaj Ptolemaiův svého nejsevernějšího bodu teprve v tomto oblouku (u Karpidy). Řezenského oblouku Dunaje Ptolemaios vůbec neznal — nebylo tehdy ještě římského tábora *castra Regina* n. *Reginum* (Řezno)¹, takže neměl podrobnějších zpráv o této části dunajského toku.

Rozdíl mezi skutečnými poměry a reprodukcí dunajského toku v díle Ptolemaiově ukazuje názorně tato tabulka zeměpisných šířek:

¹ Srov. k tomu F. Wagner, *Die Römer in Bayern*, 4. vyd. (Mnichov 1928), 25, 42, 61 a d.

Zeměpisná šířka Ptolemaiova:	Zeměpisná šířka skutečná:
pramen Dunaje, rkp. <i>RUR</i> ΩΖΣ 46° 20'	47° 55' ohyb Dunaje u Neudingen-Gutmadingen ¹
X 46° 50'	49° 2' ohyb Dunaje u Řezna
ústí Innu 47° 20'	48° 35' ústí Innu
ústí II. přítoku Dunaje od severu 46° 40'	48° 9' ohyb Dunaje u Wallsee
Ketijské pohoří (severní konec) 46° 50'	48° 22' sev.-vých. konec Vídeňského lesa (Höflein)
ústí III. přít. Dunaje od severu 47° 20'	48° 10' ústí Moravy
ohyb Dunaje za Andnaitiem 47° 50'	48° 11' Malý Dunaj u Sence
ústí Ráby (Brigetio-Kelemantia) 47° 40'	47° 45' Leányvár (Kelemantia)
Karpis, rkp. <i>RWUr</i> 47° 45'	
X 47° 50'	47° 50' ohyb Dunaje u Verovců
nejsevernější ohyb Dunaje (za Karpidou) 48°	

Z čísel tabulky je dobře viděti jak počátečný velký rozdíle mezi polohou nejhořejšího toku řeky u Ptolemaia a na mapě dnešní, tak také ponenáhle stoupání Dunaje Ptolemaiova do severnějších šířek, až konečně dosahuje relativně správné polohy (ovšem jen v z. šířce) u Brigetia-Kelemantie a u Karpidy. Vychýlení horního toku Dunaje a jeho posunutí k jihu bylo zaviněno Ptolemaiovým (nebo již Marinovým) omylem, který vedl k lokalizaci pramenů Dunaje do sousedství skutečných pramenů Rýna (v dnešním Švýcarsku). Tím se Ptolemaiovi protáhl jeho obraz Germanie směrem jižním, a to nejsilněji na západě, kdežto směrem k východu *tohoto* protažení čím dále tím více ubývá².

Z jiných úchylek Ptolemaiova toku Dunaje od skutečného směru toku řeky resp. od směru, jímž teče hlavní proud řeky dnes, jsou nejdůležitější dvě. Především je to úchylnka v úseku mezi koncem Vídeňského lesa u Klosterneuburku a ústím Moravy, kde Ptolemaios vede tok Dunaje směrem severovýchodním, kdežto skutečný tok řeky zabíhá velkým obloukem k jihu. Ptolemaiova re-

¹ Ohyb u Neudingen-Gutmadingen se hodí nejlépe pro toto srovnání jako nejjihnější část vlastního Dunaje hned po jeho vzniku spojením obou hlavních pramenů (ramen) Brigach a Brege.

² Více o tom i o následcích pro Ptolemaiovu mapu Germanie a oblastí jižnějších až po Jaderské a Středozemní moře v. výše str. 43, 65 a I. sv. str. 4 a d., 132 a d.

produkce tu souhlasí s představou antického světa¹. A představu antického světa reprodukuje Ptolemaios podle mého soudu i v dalším úseku dunajského toku až po dvojměstí Brigetio-Kelemantii. Jeho číselná data ukazují, že za hlavní tok dunajský byl pokládán dnešní slovenský Malý Dunaj a že stok Ráby s Dunajem byl kladen až k Brigetiu².

Zajímavá a zčásti dosud nerozřešená je otázka přítoků Dunaje. Ptolemaios jich zná na prostoře, v níž Dunaj rozhraničuje jeho Germanii od provincií Raetie-Vindelicie, Norika a Pannonie, šest, s každé strany tři. U všech tří přítoků s pravé strany zná jména: Likias, Ainos a Narabon (Lech, Inn, Rába). U přítoků s levé strany, z Germanie, Ptolemaios jmen nezná a vypomáhá si proto jednak číslováním jich (*πρῶτος ποταμός, δεύτερος ποτ.*), jednak citací ‚lesů‘, od nichž přitékají.

Prvá Ptolemaiova pobočka Dunaje, přitékající z Germanie, ústí podle pozičních čísel obou rukopisných tříd na 32° d. a na 47° 15' s. š. (odst. 3, VG. I. 66. 12 a d.). Podle obvyklé díkce Ptolemaiovy teče ovšem i tato řeka naopak *εἰς τὴν Γερμανίαν*³. Který z přítoků Dunaje měl zde Ptolemaios (Marinos) na mysli, není dosud bezpečně rozhodnuto. Bylo by tu lze mysliti především asi na čtyři pobočky s levé strany: Brenzu, Wörnici, Altmühlu a Nábu. Většina vykladačů se kloní s větší nebo menší jistotou k identifikaci s Altmühlou, především proto, že Ptolemaios umisťuje východně od své ‚prvé řeky‘ osadu *Alkimoennis* (odst. 15, VG. I. 82. 7), jejíž název upomíná na staré jméno řeky Altmühly *Alcmona, Alchmona, Alcmana* a pod.⁴ Myslím však, že tato identifikace není

¹ VG. I. 136 a d., KG. 9.

² VG. I. 138 a d. Na zajímavý zjev, že Ptolemaiova Rába ústí do Dunaje až u Brigetia, bylo již opětovně poukázáno, srov. Gnirs, Das östl. Germanien 24, Šmejkal, Ptolem. zprávy 39 (oba to pokládají za omyl Ptolemaiovů), J. Dobiáš, Sborník z. spol. 27 (1921), 77, a j. Zamítavé stanovisko k Ptolemaiově reprodukci této části Dunaje a k mým závěrům, z ní vyozeným, zaujal F. Říkovský, Bratislava VII (1933), 369 a d.; srov. k tomu mé KG. 145 pozn.

³ Srov. k tomu výše str. 74 a I. sv. 101 a d.

⁴ Zeuss, D. N. 13, W. Christ, Das roem. Militärdiplom von Weissenburg (Mnichov 1868), 3, Müller 251 pozn. k ř. 1, Králíček, Grossgerm. 8,

dosti odůvodněna a že musíme hledati správné řešení jinak. Hyfégése nám podává pro identifikaci ‚prvé řeky‘ několik dat. Jsou to především citovaná poziční čísla ústí řeky, dále to je určení polohy měst *Augusta Vindelicorum* (Augšburk) na jihovýchod od ústí řeky ($32^{\circ} 30' \text{ d.}$, $46^{\circ} 20' \text{ s. š.}$)¹ a *Alkimoennis* na severovýchod od ústí řeky ($32^{\circ} 30' \text{ d.}$, $47^{\circ} 30' \text{ s. š.}$, v. výše), a konečně to je umístění řeky samotné v poměru k Ptolemaiovým zadunajským Alpám. Obě města klade Ptolemaios na týž poledník ($32^{\circ} 30' \text{ d.}$). Ústí ‚prvé řeky‘ je od tohoto poledníku o půl stupně na západ (32° d.). Altmühla ústí naopak od tohoto poledníku (augšburského) o celý jeden stupeň na východ. Z toho je tedy zřejmo, že identifikace s Altmühlou není možná. A stejně nemožná je identifikace s Nábou, neboť Ptolemaiovy zadunajské Alpy končí o celý jeden stupeň východněji než je ústí ‚prvé řeky‘, z čehož lze usuzovati, že tato řeka protékala horstvy, jež jsou zahrnuta v Ptolemaiových zadunajských Alpách, nebo že alespoň někde v jejich východní polovici vyvěrala. Nába však teče od Smrčín k Řeznu (ústí nad Řeznem), tedy daleko na východ od hornatiny, již Ptolemaios zahrnoval do pojmu zadunajských Alp.

Zbývá tedy pro identifikaci s ‚první řekou‘ jenom Wörnice nebo ještě západnější Brenza². Na obě se hodí data svrchu vytčená. Wörnice ústí do Dunaje u Donauwörthu, západně od ústí Lechu, Brenza ústí o něco výše, jihozápadně od vtoku Wörnice. Brenza pramení u Königsbronnu ve Švábském Juře a dělí obě východnější části jeho Albuch a Hårdstfeld, Wörnice dělí Švábský Jura od Franckého Jury. Území, jímž obě řeky protékají, bylo za doby Ptolemaiovy uvnitř hranic římské říše (prov. Raetie). Na to upomíná řada stavebních památek, kastelů, zbytků civilních osad při nich a silnic římských v poříčí obou řek. Při Wörnici byly dosud zjištěny zbytky dvou římských kastelů u Munningen (Losodica?) a Ruffenhofen³, a zvlášť velké množství nálezů bylo učiněno při Brenze,

Kętrzyński, *Germania wielka* 193, Besnier, *Lexique de géogr. ancienne* 31, Schütte, *Geogr. Tidskrift* XXIII. 266, Beitr. XLI. 21, Ptol. maps 76.

¹ Ptolem. II. 12. 5 (4), Müller 284. 2. Müller opravuje šírku rukopisu $46^{\circ} 20'$ na $46^{\circ} 50'$, což právem zamítá Cuntz, *Geogr.* 157.

² Na Wörnici nebo Brenzu myslí v poslední době také Mehliis, *MRAfLA* V. 215.

³ Srov. Wagner, *Römer in Bayern*⁴, 21 a d., 38 a mapka.

při jejímž krátkém toku resp. v jeho blízkosti byly objeveny zbytky tří římských kastelů a civilních osad při nich, a to u Faimingen (Ponione?)¹ při vtoku Brenzy do Dunaje, poněkud výše proti toku řeky u Heidenheimu (Aquileia)² a ještě dále ve vnitrozemí u Aalen³ na nejhořejším toku Kochru severně od pramene Brenzy (Brenztopfu). Z nich největšího významu nabyly stanice u Faimingen a Heidenheimu. Faimingen mělo zvláště velký význam jako nejdůležitější křižovatka cest v této části Podunají. Hlavní trať z Augusta Vindelicorum (Augšpurku) do Porýní křižovala u Faimingen Dunaj⁴. Proto podržela tato osada svůj význam i později, když význam druhých poklesl, a byla dokonce — snad za Caracally — celá i s civilní osadou (vicus) obehnána novými hradbami⁵. Kromě významu vojenského a komunikačního měla tato osada také význam jako středisko kultu Apollina Grana (starého keltského kultu Granna) a s tím ve spojení jako důležité poutní a lázeňské místo⁶.

Myslím proto, že se Ptolemaiovo *τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν πρώτου ποταμοῦ* týká přímo této osady a že tedy Brenza je hledaný *πρῶτος ποταμός*, první Ptolemaiovův přítok Dunaje s levé strany.

Pokud se týká osady *Alkimoennis*, svědčí její jméno podle mého soudu, že se Ptolemaiovi (Marinovi) dostalo zpráv také o oblasti v oblouku střední Altmühly, která byla limitem rovněž připojena k římskému území a na kterou ukazují Ptolemaiova poziční čísla, jež umisťují osadu na poledník augšpurský (32° 30'), severovýchodně od ústí „prvé řeky“. Horní a dolní tok Altmühly byl již za limitem ve volné Germanii.

Druhý přítok Dunaje s levé strany jest u Ptolemaia označen

¹ Wagner, v. výše, 20 a d., 27 a d., 65 a d. (v pozn. v. též starší lit.), mapa; severně od osady bylo zjištěno velké pohřebiště z římské doby, srov. tamže 66, 103.

² Tamže 21, 38, 43 a mapa.

³ Tamže 22, 38, 43 a mapa.

⁴ Tamže 21, 65.

⁵ Tamže 27 a d., obr. 4 (plánek), 66.

⁶ Zajímavé údaje má o tom Wagner, tamže 28, 65 a d., 109. Snad proto osada po dobytí Germány nebyla zničena, nýbrž uchovala se i dále, jak lze souditi podle komunikací, které namnoze až dosud uchovávají disipci z římské doby, srov. tamže 66.

jako „druhá řeka, proudící na sever, jakoby k lesu Gabrétě“ (odst. 3, VG. I. 66. 17 a d.). Podle posičních čísel rukopisů — 36° d. a 46° 40' s. š. — ústí tato řeka v místech, kde velký dunajský oblouk Ptolemaiovův zabíhá nejhluběji na jih. Proti ústí řeky na pravý břeh Dunaje umisťují rukopisy *RWUr* město Claudivium (*Κλαυδιούιον*, II. 13. 3, Müller 287. 4). Toho však nemůžeme použít jako pomůcky pro identifikaci řeky, protože dosud neznáme polohy této stanice. Nezbývá nám tedy, než hledati bližší určení řeky jednak podle její polohy mezi ústím Innu a Vindobonou, jednak podle její polohy východně od dvojměstí Arelate-Usbia (Vebia).

Na trati mezi ústím Innu a Vídní se vlévá do Dunaje několik poboček, tekoucích od Šumavy resp. od pohoří na jižním pomezí Čech. Lze tu uvésti především Mhlu, Gusen, Aistu a Chubu, které vesměs přitékají od českých hranic nebo z jejich blízkého sousedství. Rčení Ptolemaiovo *ὡς ἐπὶ τὴν Γάβρητην ὕλην* nevyžaduje však ani tolik, neboť určuje jenom povšechně směr toku řeky proti vodě od Dunaje a nepraví, že by řeka musila vytékati až z Gabréty. Tím se nám hoření řada jmen rozšíří ještě o několik, především o Naarn, Kremži a několik drobnějších přítoků mezi nimi. Všecky tyto řeky byly Římanům v Noriku jistě známy. Gusen mohl býti totožný s řekou Cusus, kterou cituje Tacitus jako pohraniční řeku území, v němž byly usazeny družiny obou vypuzených markomanských králů Marobuda a Katvaldy¹, a celní listina raffelstettská z r. 906, nazvaná tak podle osady proti ústí Gusenu na pravém břehu Dunaje, dokazuje dostatečně, jaký význam měla krajina při ústí Gusenu i v pozdějších dobách historických. Bylo by proto nasnadě identifikovati druhou řeku Ptolemaiovu s Gusenem nebo snad se sousední Aistou, jež udávala směr důležité obchodní cesty od Dunaje k horní Vltavě resp. do povodí Malše. Než poměr vzdáleností, jak vyplývá z dat Ptolemaiových, svědčí proti této identifikaci. „Druhá řeka“ Ptolemaiova je na východ (jv.) od dvojměstí Arelate-Usbia (Vebia), a to přibližně tak daleko, jako je dvojměstí vzdáleno od ústí Innu. Záleží tedy i pro řešení této otázky především na správném umístění Arelate a Usbia.

Ptolemaios umístil dvojměstí Arelate (II. 13. 3, Müller 287. 3:

¹ Tacitus, Ann. II. 63; srov. k tomu Šimek, KG. 122 a d., 126.

Ἀρελάτη X, Ἀρεδατή ΣΦΦ, 'Ρεδάτη RW, Ἀρεδάτη ost.) a Usbion n. Vebion (odst. 15, VG. I. 82. 12: Οὐσβιον tř. RWUr, Οὐέβιον X) podle souhlasného svědectví rukopisů na 35° d. a 47° s. š. Pro lokalizaci obou osad je především důležité zjistiti, kde bylo Arelate. Až dosud nebylo v tom směru dosaženo jednotného řešení. Jedni ztotožňují Arelate s Lincem¹, druzí — většina — dávají přednost Gr. Pöchlarn při ústí Erlafy. Tento výklad je opřen domněnkou, že jméno Ptolemaiova města má znít jako v itineráři Antoninově a v Notitia dignitatum *Arlape* a že je třeba hledati je při řece Erlafě². Sdílel jsem kdysi také sám tento názor³, než podrobné studium této otázky a jmenovitě vlastní studium terénu mne přesvědčilo, že není správný. Filologickému výkladu *Arlape* — Erlaf nelze ovšem nic vytýkati, je však nutno zdůrazniti, že název Ptolemaiova města má podle souhlasného svědectví všech rukopisů sufix *-te*⁴, nikoli *-pe*. A další pro lokalizaci důležitá námitka je, že Ptolemaios umísťuje tuto osadu toliko o jeden stupeň na východ (jv.) od ústí Innu a že mezi svým Arelate a Vindobonou má mezeru skoro čtyřikrát tak velikou, kdežto u Pöchlarn je poměr téměř obrácený: Pöchlarn je skoro dvakrát tak daleko od ústí Innu jako od Vídně. Musíme proto hledati Ptolemaiovo Arelate jinde. Podle výsledků svého podrobného studia terénu soudím, že bylo nad pravým břehem Erly (*Erla, Erlabach*) nedaleko od někdejšího kláštera a dnešního zámku Erla-Kloster⁵, východně od města Enže (jv. od ústí řeky Enže). Poloha, kde podle mého názoru stála tato starověká osada, je na posledním výběžku vrchoviny, kterou vysílají rakouské Alpy Vápenkové k Dunaji, a to přímo proti ústí Aisty, jež přitéká od našich Novohradských hor a byla, jak jsem se již zmínil, pro zvlášť pří-

¹ Srov. Gnirs, Östl. Germanien 30 a d., V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 32, Niederle, SS. III. 13, Mehlis, AfA NF. XXII (1930), 20; na Ardagger myslil už Sedláček, Ptol. zprávy 18.

² Forbiger, Handb. III². 330, Müller 287 pozn. k ř. 3, Much, ZfdA XXXII. 458, Hoops RL. I. 157, Kretschmer, Hist. Geogr. 151, Vancsa, Gesch. N.- u. O.-Österreichs I (Vídeň 1905), 63, 66, Šmejkal, Ptolem. zprávy 35, Katschthaler, Jahrb. f. Altertk. V. 254, Kauffmann, DA. I. 219, Kubitschek, Karten 2095, a j.

³ Šimek, Č. a M. 111 a d.

⁴ Srov. Tab. Peutinger. segm. IV. 5.

⁵ Obec St. Pantaleon, p. o. Amstetten, Dolní Rakousy.

znivý terén, kterým protéká, provázena důležitou obchodní cestou, jež spojovala jižní Čechy s Dunajem¹ a šla za Dunajem podle všeho po vrchovině podél Erly na jih². Hodila se tedy tato lokalita nad břehem Erly přímo znamenitě pro založení důležité obchodní stanice. Její identifikaci s Ptolemaiovým Arelate lze odůvodnit jak po stránce filologické a geografické, tak také po stránce archeologické. Vznik názvu říčky i osady *Erla* ze starověkého *Arela(-te)* je zcela nepochybný. Skutečná vzdálenost osady od ústí Innu je okrouhle 1° 5', u Ptolemaia 1°. Tato shoda je ovšem více méně náhodná, neboť Ptolemaiovy délkové stupně se neshodují s našimi, přece však je důležité, že poloha osady mnohem lépe souhlasí se vzdálenostními daty Ptolemaiovými než Pöchlarn a jmenovitě, že osada je skutečně mezi ústím Innu a nejhlubším bodem dunajského oblouku, jak žádá předpis Ptolemaiův (kterému Pöchlarn rovněž nevyhovuje). A k důvodům filologickým a geografickým přistupují v poslední době i doklady archeologické: revírnímu inspektoru čet. J. Kubíčkovvi v St. Pantaleonu se podařilo nalézt nad břehem Erly právě v místech, kam jsem kladl Ptolemaiovo Arelate, množství archeologického materiálu z doby římské a v hloubce pod ním střepy z doby pozdnělatenské. Tím je podán bezpečný důkaz, že tu po staletí stála osada, jejíž jméno se nám uchovalo patrně i v místním názvu Erla (dnes Erla, Erla-Kloster a Klein-Erla). Význam starověké osady je dostatečně dokumentován také množstvím předhistorických i římských nálezů v jejím blízkém okolí a jmenovitě také tím, že v její nejbližší blízkosti byl založen rozsáhlý římský tabor (u dnešního Albingu) a později o něco dále k západu nad ústím Enže druhý — Lauriacum (Lorch)³.

Ptolemaiovo *Arelate* bylo tedy podle mého soudu při ústí Erly, nikoli na Erlafě. Rozpor, který tím zdánlivě vzniká se vzdá-

¹ Existence této staré cesty a vhodnost terénu, jímž procházela, byla také příčinou, že tudy (podle Polní Aisty) byla vedena trať nejstarší naší dráhy z Budějovic do Lince.

² Srov. rakouskou speciální mapu 1:75.000, list 4753 (Enns u. Steyer). Erla teče rovnoběžně s Enží ve vzdálenosti asi 4—6 km (východně od Enže) a vlévá se pod zámkem Erla-Kloster do Dunaje. Na některých mapách (na př. v atlantu Andreeově) je mylně uvedena jako Erfa.

³ Podrobněji o věci pojednám v práci *Arelate-Usbion (Vebion)* na Dunaji.

lenostmi, jak je udává itinerář Antoninův a mapa Peutingerská, bych nejráději vyložil tak, že i na Erlafě byla osada podobného jména *Arlape*, jak její jméno správně uvádějí itinerář Antoninův a *Notitia dignitatum*¹.

Protějšek Ptolemaiova *Arelate*, *Usbion* n. *Vebion*, bude třeba hledati někde proti starému ústí Erly na druhé straně Dunaje. Vyústovala v něm zřejmě cesta, která přicházela z jižních Čech a za Dunajem šla dále osadou *Arelate*. Podle polohy staršího římského tábora (kastelu) u *Albingu* soudím, že cesta přecházela Dunaj kdesi v jeho blízkém sousedství. To by ukazovalo, že barbarická osada na druhé straně Dunaje mohla býti nejspíše na výběžku hornatiny u městyse *Mauthausenu* nebo v jeho blízkém okolí².

Zjištěním polohy dvojměstí *Arelate-Usbia* se podstatně přibližujeme k rozhodnutí otázky, kde máme hledati Ptolemaiovu ‚druhou řeku‘. Ptolemaios klade její ústí na východ od *Arelate*. Nemůže tu tedy jíti ani o *Gusen* nebo o jiný přítok západně od *Aisty* a pravděpodobně ani o *Aistu samotnou*³, neboť Ptolemaiovo určení ukazuje na větší vzdálenost od *Arelate*. A naopak zase je po mém soudě třeba respektovati Ptolemaiovu lokalizaci ústí řeky do nejjižnějšího zářezu velkého dunajského oblouku. Tím se nám omezuje možnost identifikací na *Naarn* nebo na některý jiný menší přítok Dunaje dále k východu až asi po *Melk*. V těch místech třeba také s druhé strany Dunaje hledati římskou stanici, jíž Ptolemaios dal — třeba snad i omylem — jméno *Κλαυδιούιον*. *Kremže* a *Chuba*⁴ ústí již příliš daleko na východ a kromě toho také mnohem severněji, takže na ně sotva již lze vztahovati Ptolemaiův údaj o ‚druhé řece‘.

Třetí přítok Dunaje s levé strany je u Ptolemaia citován jako ‚řeka, tekoucí podle lesa *Luny* k severu‘. Jeho ústí určují

¹ V. práci citovanou v předch. pozn.

² Srov. tamže a v III. svazku VG. v kap. I. a II.

³ Na *Aistu* myslil na př. Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 35, V. Novotný, *Krit. zpráv Ptolem.* 7.

⁴ S *Chubou* (rakouskou *Koubou*) ztotožňoval druhý přítok na př. *Sedláček*, *Ptol. zprávy* 8, 17, a v poslední době *Mehlis*, *Peterm. Mitt.* LXV. 91, *MRAFLA* V. 215 (kde však uvažuje také o bavorské *Koubě* = *Cham*); s bavorskou *Koubou* a *Řeznou* ztotožňoval jej *Králíček*, *Grossgerm.* 8.

rukopisy souhlasně na 39° 20' d. a 47° 20' s. š. (odst. 3, VG. I. 66 ř. 20 a d.). Tato poziční čísla umísťují ústí řeky na severovýchod od Carnunta (39° d., 47° s. š.), a to do míst, kde se tok Dunaje lomí směrem východním k Flexu. Vzájemný poměr polohy Carnunta a ústí přítoku a rovněž tak i lokalisace vtoku řeky právě v místech, kde se tok Dunaje lomí ze směru severovýchodního ve východní; ukazují zcela nesporně, že ústí Ptolemaiova přítoku Dunaje je totožné s ústím naší Moravy u Děvína. Tato řeka měla pro dějiny Carnunta i jeho protějšku Děvína a vůbec pro všecken styk římského Podunají s Moravským polem i s končinami dále na sever tak velký význam, že je dobře pochopitelné, uvádí-li ji Ptolemaios mezi svými přítoky Dunaje, a rovněž i, že tak poměrně dobře zná poměry při jejím ústí. Že nezná jména řeky *Marus*, které již před ním citovali Plinius a Tacitus¹, je podle mého soudu dokladem, že jeho data o řece byla čerpána z jiných zpráv, nikoli z literárních děl těchto autorů.

O vlastním toku řeky se z Hyfégése dovídáme jenom, že teče od severu podle lesa Luny. S které strany, Ptolemaios nepraví. Jak jsem však ukázal v úvaze o poloze Luny², můžeme z jiných dat Ptolemaiiových usuzovati, že řeka tekla s pravé, východní strany ‚lesa‘, jsouc rozhraním mezi územím Kvádů a Ptolemaiiových Baimů. Identifikace Luny s dnešními Pavlovskými vrchy ovšem vede k závěru, že tok řeky podle představy Ptolemaiiovy není totožný s celým tokem naší Moravy, nýbrž že tu snad jde spíše o spojený tok Svatky—Dyje—dolní Moravy³, který obtékal ‚les‘ Lunu na severu a východě. Ptolemaiiova představa o tomto toku třetí pobočky Dunaje od severu mohla vzniknouti z relací o obchodní cestě, jež vedla podle Pavlovských kopců na sever k Brnu a podle (opodál) řeky Svitavy do severozápadní Moravy a do východních Čech.

O velkých přítocích, jež se vlévají do Dunaje dále na východě, na půdě dnešního Slovenska, Ptolemaios zpráv nemá. Příčinu třeba hledati nepochybně především v tom, že se jižní kupci vyhýbali širým močálovitým územím, jimiž řeky tekly, vyhledáva-

¹ Plinius, NH. IV. 80 (81), Tacitus, Ann. II. 63.

² Str. 49 a d.

³ S Moravou a Dyjí ztotožňoval řeku už Müllenhoff, DA. II². 330.

jíce si trati od nich co možná nejvíce vzdálené, které byly relativně nejsušší. Nedostatek zpráv o hydrografii Slovenska obrází se ostatně i v mlčení jiných starověkých autorů před Ptolemaiem: nehledíme-li k nejasné zmínce Pliniově o Durii¹, nemáme až do druhé polovice druhého století po Kr. o velkých slovenských řekách ani jediné zprávy. Teprve strategický zájem, který zavedl Marka Aurelia do poříčí Hronu, zavdal příčinu k záznamu jména této řeky².

¹ Plinius, NH. IV. 80 (81); srov. k tomu Šimek, KG. 122 a d.

² Marcus Antoninus, *Εἰς ἑαυτὸν* I. 17: *Τὰ ἐν Κοσάδοις πρὸς τῇ Γρανόσῃ.*